

**VYBRANÉ KAPITOLY Z DEJÍN
TELESNEJ KULTÚRY A ŠPORTU**

Milena ŠVEDOVÁ – Ivan UHER

KOŠICE 2013

KAPITOLY Z DEJÍN TELESNEJ KULTÚRY A ŠPORTU

Recenzenti:

Prof. PhDr. Karol Feč, CSc.

Doc. PhDr. Ivan Šulc, CSc.

Za odbornú a jazykovú stránku tohto vysokoškolského učebného textu zodpovedajú autori.

Rukopis neprešiel redakčnou ani jazykovou úpravou.

Vysokoškolský učebný text pre Ústav telesnej výchovy a športu UPJŠ v Košiciach.

ISBN 978-80-8152-025-9

ÚVOD

Predkladaný učebný text podáva ucelený pohľad na vznik a rozvoj pohybovej kultúry, na telesnú výchovu a šport u nás i vo svete. Svojím obsahom je zameraný na osvojenie si základných pojmov a problematiky dejín telesnej kultúry. Učebný text je určený hlavne študentom športových disciplín denného a externého štúdia, ako i laickej verejnosti prejavujúcej záujem o historický vývin telesnej kultúry u nás i vo svete. Podľa Sýkoru (1992) tvorí telesná kultúra súčasť kultúry spoločnosti a osobnosti od vzniku ľudstva, kam patria všetky spôsoby a výsledky pretrvávajúcej činnosti človeka, so zameraním na neho samotného, na formovanie jeho telesných a pohybových vlastností a schopností.

Prvá kapitola je zameraná na rozbor historickými prameňmi a jej druhmi ako aj metódami zisťovania faktov. V ďalších kapitolách predkladáme chronologizáciu vývoja jednotlivých historických období od najstarších čias existencie ľudstva po súčasnosť s akcentom na telesnú kultúru. V poslednej kapitole charakterizujeme telesnú kultúru v samostatne ére Slovenska.

Autori

OBSAH

1. Úvod do štúdia dejín telesnej kultúry.....	5
2. Telesná kultúra v prvotnospolnej spoločnosti.....	9
2.1 Všeobecná charakteristika prvotnospolnej spoločnosti.....	9
2.2 Vznik telesnej kultúry	10
3. Telesná kultúra v otrokárskej spoločnosti.....	13
3.1 Všeobecná charakteristika otrokárskej spoločnosti.....	13
3.2 Telesná kultúra v otrokárskej spoločnosti.....	14
3.2.1 Telesná kultúra v Starovekom Egypte	14
3.2.2 Telesná kultúra národov Mezopotámie a Strednej Ázie	15
3.2.3 Telesná kultúra v Starovekej Indii, Číne a Japonsku	16
3.2.4 Telesná kultúra v Starovekom Grécku	18
3.2.5 Staroveké hry.....	20
3.2.6 Telesná kultúra v Starovekom Ríme	23
4. Telesná kultúra v období stredoveku	26
4.1 Charakteristika vzniku a vývoja feudalizmu	26
4.2 Telesná kultúra v rannom stredoveku	28
4.3 Telesná kultúra v rozvinutom a neskorom stredoveku.....	29
4.4 Telesná kultúra v období humanizmu a renesancie	30
4.5 Stredoveká telesná kultúra na našom území	33
5. Telesná kultúra v období novoveku	35
5.1 Všeobecná charakteristika vzniku a vývoja kapitalizmu	35
5.2 Telesná kultúra v období vzniku kapitalizmu	36
5.2.1 Vznik filantropín	38
5.3 Telesná kultúra v rozvinutom kapitalizme	40
5.3.1 Turnérske hnutie.....	40
5.3.2 Švédsky smer.....	41
5.3.3 Športovo –gymnastické hnutie vo Francúzsku.....	42
5.3.4 Rozvoj športu v Anglicku	43
5.4 Telesná kultúra v období imperializmu.....	45
5.4.1 Rozvoj telovýchovných vied	47
5.4.2 Obnovenie Olympijských hier	48
5.4.3 Svetová telesná kultúra v rokoch 1918 – 1945	51
6. Telesná kultúra na našom území v období novoveku	53
6.1 Sokolské hnutie	54
6.2 Telovýchovné hnutia na Slovensku.....	55
6.3 Československá telesná kultúra v medzivojnovom období.....	56
7. Formovanie telesnej kultúry po II. svetovej vojne	58
7.1 Medzinárodné športové a olympijské hnutie.	59
7.2 Charakteristika rozvoja telesnej kultúry na našom území po roku 1945	61
7.3 Telesná kultúra po vzniku Slovenskej republiky v roku 1993	62
8. Vybrané pojmy z olympizmu.....	70
LITERATÚRA.....	75
PRÍLOHA.....	77

1. Úvod do štúdia dejín telesnej kultúry

Dejiny telesnej kultúry sú špecifickým odvetvím histórie jej predmetom je skúmanie vývoja teórie a praxe telesnej kultúry a ich základných prostriedkov (telesných cvičení) od najstarších čias až po súčasnosť (Perútka a kol., 1984).

Cieľom dejín telesnej kultúry je dejinná objektivizácia javov a udalostí vo sfére telesnej kultúry, ako v špecifickom subsysteme kultúry, ktoré sa historicky podieľajú pri vzniku a formovaní telovýchovnej reality. Do dejín telesnej kultúry patria svetové i regionálne dejiny, dejiny jednotlivých období, ako aj dejiny jednotlivých zložiek telesnej kultúry.

Základný význam pre dejiny telesnej kultúry majú bezpečne zistené udalosti, činy, historické fakty. Zisťovanie a overovanie týchto historických faktov patrí k jedným z najdôležitejších úloh tejto vednej disciplíny. Pri ich zisťovaní, priamo alebo nepriamo, sa aplikujú rôzne metódy práce:

- genealogická,
- filologická,
- geografická,
- štatistická,
- porovnávací (Perútka a kol., 1988).

Genealogická metóda – zisťuje zmeny v triednom a sociálnom pôvode otcov a detí u jednotlivcov,

Filologická metóda – pomôcka pri zisťovaní rôznych otázok prostredníctvom napr. jazykových výpožičiek,

Geografická metóda – zisťovanie oblastí pestovania určitých druhov športu, telesných cvičení a ich prenos,

Štatistická metóda – matematické a štatistické výpočty - v dejinách má nevýhodu, štatistické údaje sa nedajú dopĺňať a výskum sa môže robiť len z dát, ktoré sa zachovali,

Porovnávací metóda – vyplňuje medzery v prameňoch o určitom probléme v skúmanej krajine porovnávaním priebehu historických procesov krajín s podobným vývojom.

Osobitná pozornosť sa venuje dejinám športu, dejinám telesnej výchovy, histórii športových podujatí (OH), telovýchovných organizácií, športových zväzov, spolkov, klubov a jednôt (Sýkora, 1996).

Delenie dejín telesnej kultúry a športu z hľadiska určenia miesta:

- Lokálne – istý športový klub
- Regionálne – priestorové, kde všade zasahoval daný druh športovej činnosti
- Národné – dominantnosť vybraného druhu športovej činnosti na území štátu
- Svetové – široko spektrálne pôsobenie istého druhu športovej činnosti

Delenie dejín telesnej kultúry a športu podľa vecného hľadiska:

- dejiny školskej TV
- dejiny športu
- dejiny telovýchovných a športových organizácií

Historik môže:

- a) porovnávať výsledky s výsledkami, ku ktorým dospeli iní historici,
- b) porovnávať výsledky s doteraz známymi pravidelnosťami, zákonitosťami.

Postup pri spracovaní historickej práce:

- aktuálnosť
- kompetentnosť - mám dostatok materiálu v archíve? mám dostatok informácií?
- stav a úroveň rozpracovania - všetky práce sa musia zohľadniť musia na seba nadväzovať

Rozhodujúce fázy pri spracúvaní dejín telesnej kultúry sú:

1. Heuristika,
2. Vonkajšia a vnútorná kritika,
3. Interpretácia a syntéza.

1. Heuristika

Predstavuje zhromažďovanie historických faktov z literatúry a prameňov k určitej, danej téme. Pramene sú stopami, pozostatkami historických udalostí a súčasne aj produktom spoločenského vývoja (Perútko a kol., 1988).

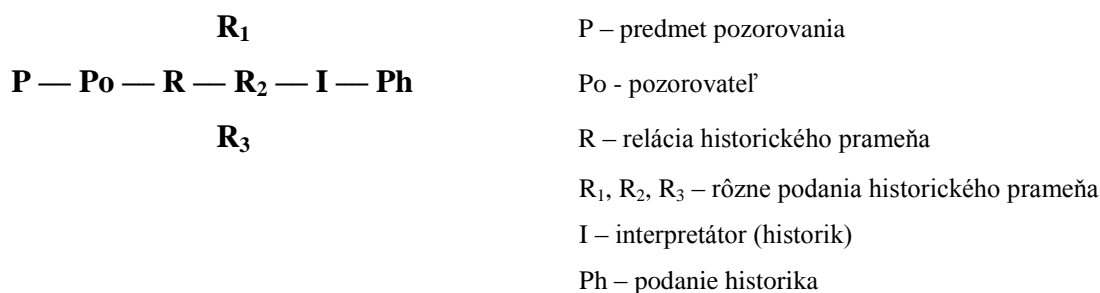
Druhy prameňov:

- hmotné – priame a nepriame pozostatky (archeológia),
- obrazové – obrazy, kresby, grafika, filmy, fotky,

- zachované ústnym podaním alebo tradíciou – povesti, historické piesne
- písomné – najrozsiahlejšia skupina prameňov:
 1. úradné aktá (žiadosti klubov, spolkov,..)
 2. písomné pramene súkromnej povahy (denníky, listy, ...)
 3. rozprávacie pramene (kroniky, letáky, brožúry, noviny, časopisy)

2. Vonkajšia a vnútorná kritika

Vychádza zo skutočnosti, že existujú nestranné pramene, ktoré sa dajú vyjadriť schémou:

O žiadnej otázke historickej vedy sa nedá povedať, že by pramene jej štúdia boli celkom vyčerpané. Na základe konfrontácie viacerých prameňov, doplnených všeobecnými poznámkami o skúmanom období, postavách, triednom zriadení, môžeme dospieť k reálnym historickým faktom.

3. Interpretácia a syntéza

Kritika je spätá s interpretáciou historických faktov a tvorí súčasť syntézy. Pri historickej interpretácii preskúmaných udalostí, či sa mohli odohrať tak, ako o nich pramene tvrdia, čo najúplnejšie ich vysvetlíme a vytvoríme predpoklady na syntézu. Jej úlohou je vyložiť vecný obsah a vnútornú súvislosť prameňov – rekonštruovať minulé procesy. Záverečnou fázou každej bádateľskej práce je podať výsledky tzv. spracovať syntézu. Jej úlohou je vyložiť vecný obsah vnútornú súvislosť prameňov a tým podať verný a súvislý obraz minulého diania, rekonštruovať minulé procesy (Perútka a kol., 1988).

Najvyššou formou výskumnej práce v histórii je monografia. Vypracovanie monografie je výsledkom dlhodobej bádateľskej práce, ktorá musí rešpektovať pravidlá vedeckej práce. Dôležitou súčasťou monografie sú aj citácie, parafrázy, odkazy, mottá (Perútka a kol., 1988).

Vo vedeckej monografii sa v úvode podáva prehľad relevantnej literatúry, ktorou sa daná problematika zaoberá. Vedecký aparát monografie tvoria:

- poznámky – vysvetľujú postup, ktorým autor dospel k určitému záveru
- exkurzy – odbočenia od témy (prílohy)
- registre – súčasť vedeckej monografie (osoby, miesta)

Stručnou syntézou historického vývoja je učebnica. V nej nedominujú nové objavy, ale opiera sa o dostupnú literatúru, do popredia vystupuje podstata historického vývoja.

2. Telesná kultúra v prvotnopospolnej spoločnosti

2.1 Všeobecná charakteristika prvotnopospolnej spoločnosti

Prvotnopospolná spoločnosť je najstaršou spoločensko-ekonomickou formáciou, jej vek sa odhaduje približne na viac ako 600 000 rokov. Výrobné vzťahy sa formovali na základe nízkej úrovne výrobných síl. Kolektívne sa organizovala výroba a spoločné bolo aj rozdeľovanie výsledkov práce. Základom výrobných vzťahov bolo spoločné vlastníctvo výrobných prostriedkov. Kolektívny charakter sa prejavoval aj v spoločenskom živote, kultúre, poznatkoch i výchove. Táto prvá spoločensko-ekonomická formácia bola beztriedna, bez antagonistických protikladov (Perútka a kol., 1984).

Z rozvojom výrobných síl dochádza k spoločenskej deľbe práce:

- a) v mladšej dobe kamennej sa oddelilo pastierstvo od poľnohospodárstva – 1. spoločenská deľba práce,
- b) v dobe kovovej sa oddelil remeslá – 2. spoločenská deľba práce, došlo k rozkladu rodových jednotiek i k postupnému značnému rozmeru súkromného vlastníctva.

Kritériá pre periodizáciu najstaršej dejinnej epochy:

- a) prevaha materiálu, z ktorého si ľudia zhotovovali nástroje, (doba kamenná a kovová),
- b) stupeň kultúry odzrkadľujúci mieru ovládnutia prírody, (obdobie divožstva a barbarstva),
- c) úroveň abstraktného myslenia.

Paleolit (staršia doba kamenná) predstavuje človeka ako výrobcu nástrojov. Hospodársky ja táto etapa charakterizovaná korisníckym spôsobom obživy (zberačstvo, lov menších zvierat). V stredom paleolite človek rozšíril počet kamenných nástrojov prešiel k vyspelému lovcstvu a ovládol oheň. Mladší paleolit je charakteristický vznikom spoločenskej organizácie - pokrvné príbuzné matriarchálne rody. Človek v tomto období ovláda článkovú reč a je schopný abstraktne myslieť (Perútka a kol., 1988).

Mezolit (stredná doba kamenná) predstavuje výroba nástrojov, zdomácnenie zvierat, rozvoj poľnohospodárstva (zber zrn, rastlín).

Neolit (mladšia doba kamenná) je limitná rozvojom poľnohospodárstva v rámci rodov, kde dochádza k zmene od matriarchálneho zriadenia k patriarchálnemu. Vytvára sa typ monogamnej rodiny a vznikajú kmeňové celky.

Eneolit – predstavuje vrchol doby kamennej, kde vzniká rodová občina ako prvé sociálne (nie pokrvné) zoskupenie ľudí.

Človek tohto obdobia bol spočiatku hendikepovaný menšou fyzickou silou, avšak svojím cieľavedomým konaním, výrobnou činnosťou, si postupne dokázal prispôbiť okolie vlastným potrebám.

So vznikom človeka je spätý aj vznik výchovy, ako cieľavedomej a organizovanej činnosti. Prvou formou bola pracovná výchova obsahujúca prvky telesnej, rozumovej i mravnej výchovy. Neskôr na základe ozbrojených konfliktov vzniká i vojenská výchova. Jediným diferenciačným kritériom bolo pohlavie. Pravek založil základy rozvoja ľudskej spoločnosti aj v oblasti športu. Pohybové činnosti, ktoré sa v tomto období objavili, boli nielen niečo typické pre ľudskú spoločnosť, ale položili základy ich ďalšieho rozvoja v nasledujúcom období (Semán, 2012).

V období praveku sa začali kryštalizovať tri veľké skupiny pohybových činností:

- pohybové činnosti bojového charakteru
- pohybové činnosti v rámci tzv. pracovnej telesnej výchovy
- herno-zábavné pohybové činnosti (Semán, 2012).

2.2 Vznik telesnej kultúry

Pôvodom telesnej kultúry ako špecifickej súčasti kultúrnej spoločnosti sa zaoberali mnohí odborníci. Západní bádatelia ju zväčša odvodzovali z hier zvierat, iní autori zase tvrdia, že v hrách sa odráža úsilie človeka uniknúť od ťažkostí života do sveta fantázie. Ruský filozof G. V. Plechanov dokazuje, že hry a telesné cvičenia v prvotnopospolnej spoločnosti vznikli z pracovnej činnosti ľudí. N. I. Ponomarjov (1970) analýzou poľovačky ako najdôležitejšieho pracovného odvetvia pravekého človeka potvrdil, že človek prípravou na prácu položil základy telesnej výchovy (Perútka a kol., 1988).

Počas formovania matriarchátu sa postupne formovali aj prvky telesnej kultúry. Existovali už predmety špecificky zhotovené na hry. Dôkazom sú kresby a maľby v jaskyniach.

V období rozkvetu matriarchátu i patriarchátu praveký človek zhotovoval rôzne predmety na hry:

- lopta vypchatá srst'ou,
- guľa,
- šermiarska palica,
- kopija s tupým hrotom na cvičenie,
- prak a luk,
- hokejka.

Dorastajúca mládež systematicky zdokonaľovala hádzanie kopijou a palicou. Po vynájdení luku už od útleho veku nacvičovali streľbu na cieľ. Bežné boli hry imitujúce boj so zvieratami.

V podmienkach matriarchátu sa ženy podieľali na pracovnej činnosti rovnako ako muži. Okrem toho usporadúvali ženské súťaže, kde dominoval pästný boj, zápas, šerm palicami, hádzanie kopijami a streľba z luku.

Dominantnosť mužov v ekonomickej oblasti spoločnosti sa prejavil špecifickými mužských iniciačnými rituálmi.

Obrázok 1: Kultové hry v patriarcháte

Zdroj: (Perútka a kol., 1988)

Prvá spoločenská deľba práce vyvolala premenu matriarchátu na patriarchát. Vznikli spory o územie medzi jednotlivými kmeňmi. Začala sa prejavovať bojová česť a sláva, ktoré ovplyvnili telesnú prípravu. Vznikli bojové hry a hry so zvieratami. Mnohé telesné cvičenia, ktoré boli v predchádzajúcich obdobiach súčasťou imitačných hier, vznikajú ako samostatné druhy telesných cvičení. K jednotlivým pohybovým aktivitám v danom období patrili:

- tlachtli (predchodca basketbalu. – indiáni)
 - pästný boj a zápas
 - preteky v behu, skokoch, hodoch – kopija, disk
 - dvíhanie bremien
 - jazda na koni (Peržania – jazdecké pólo ako prvé)
 - sobie dostihy
 - súťaže na saniach
- > severské národy

Mnohé druhy zápasu sa spájali s náboženskými a kultovými slávnosťami – obradové a bojové tance:

- 1) japonský zápas sumo,
- 2) severské zápasy na mrožej koži.

V tomto období sa formujú začiatky gymnastiky, najmä akrobacie. V období patriarchátu sa rozvíjali najmä hry - kopacia bežecká hra (futbal, rugby), pallilo, čur – predchodca pozemného hokeja, stena proti stene – pästiarska hra. Vodcov si volili podľa fyzickej zdatnosti a vôľových vlastností. Medzi cvičenia, ktoré ovládal prvotnopospolný človek, patrilo plávanie, potápanie, preprava na člnoch, lyže – poľovačka (snežnice), do močiarov (blatnice).

V jednotlivých kmeňových spoločenstvách dominovali rôzne hry a pohybové aktivity:

- Boróvia – zápasy a beh, hádzanie kopije na cieľ
- mexickí Indiáni – od útleho veku beh
- Tarahumarovia – iniciačná skúška – beh do vyčerpania, skúška fyzickej zdatnosti
- Watussovia (černosi) – iniciačná schopnosť preskočiť svoju telesnú výšku

Hra v tomto období predstavuje špecifický dejinný fenomén v oblasti rozvoja telesnej kultúry, ktorý prekračuje hranice biologickej a telesnej činnosti. V hre identifikujeme prežívanie ľudskej existencie s autentickým etickým obsahom, uplatnením pohybových schopností (sila, rýchlosť, vytrvalosť, obratnosť a iné), psychických vlastností (odvaha, ovládanie, emocionálna stabilita a iné) v rozmedzí hrou predpísaných pravidiel.

Peržania – hra predchodca jazdeckého póla

Aztékovia – hra predchodca basketbalu – tlachtli

Eskimáci – hra predchodca rugby

Japonci a Číňania – hra predchodca futbalu – kemari, tsun – kun

Gréci a Rímania – hra predchodca futbalu – episkyros, harpastrum

3. Telesná kultúra v otrokárskej spoločnosti

3.1 Všeobecná charakteristika otrokárskej spoločnosti

Výrobné a spoločenské zmeny, ktoré sa uskutočňovali na sklonku prvotnopospolnej spoločnosti, podmienujú vznik triedneho zriadenia. Jeho prvou formou bola otrokársko-spoločensko-ekonomická formácia. Určujúci význam pre nastolenie otrokárstva mal rozvoj výrobných síl vyvolaný dokonalejšou výrobou a nástrojmi. Zákonitý rozvoj výrobných síl pozitívne ovplyvnil rozvoj poznania, čoho prejavom bol vznik vied.

Dôležitým znakom tohto obdobia je vznik písma, rozvíjalo sa umenie a vedy, pričom vo vzťahu k pohybu má najväčší význam medicína. Dôležitý bol aj vznik škôl a súčasne s nimi aj určitých výchovných smerov (Seman, 2012).

Spoločenské zmeny: väčšie spoločenské celky (hierarchia)

moc v rukách staršínov, náčelníkov
a členov vojenských družín } vznik štátu (triedna kategória)

Vyčlenili sa:

- štátna ideológia
- správny aparát
- armáda
- polícia

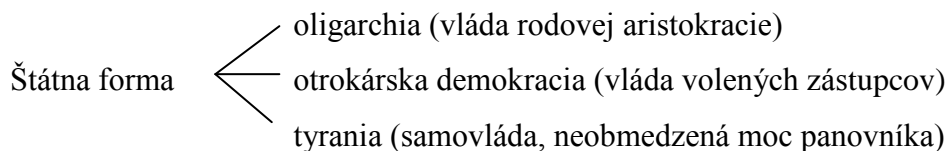
Celé dejiny otrokárstva sprevádzal triedny boj, ktorý vyvrcholil najmä v období rozkladu otrokárskeho systému. Vládnuou triedou boli otrokári (veľkostatkári, vlastníci pozemkov, majitelia dielní, obchodníci, úžerníci). Ovládanou triedou boli otroci (masy ľudí a bezprávnych otrokov). Výrobné vzťahy predstavovali súkromné vlastníctvo výrobných prostriedkov a otrokov. Pracovná sila tvorila kapitál (zabíjanie zajatcov – neefektívne — zotročenie). Vo vývoji otrokárskych útvarov existovali rozdiely na základe geografických a klimatických podmienok – najstaršie civilizácie vznikali tam, kde bolo dostatok tepla, stála zásoby vody a vhodné podmienky na rozvoj poľnohospodárstva.

Najstarší typ štátu:

1.) *Orientálna despocia* – vládca s neobmedzenou mocou – despota – živé vtelenie božstva na Zemi, svoju moc udržiaval pomocou: náboženstva, štátnej správy, zákonov, ozbrojeným násilím.

Najstaršie štátne útvary 3 – 2 tisícročie p. n. l.: Egypt, Blízky východ, India, Čína

2.) *Antické (klasické) formy otroctva* – v Grécku mestské štáty (Polis) a Rímskom impériu.

Najvplyvnejšími gréckymi štátmi boli: Sparta od 6. st. p.n.l. a Atény, ktoré dominovali nad Spartu hospodársky i politicky. V roku 338 p.n.l. stratili grécke štáty svoju samostatnosť (Perútka a kol., 1984).

Gréci – reprezentujú kultúru klasickej dokonalosti. Pre otrokársku spoločnosť je príznačný vznik škôl. Prvé školy vznikali pri chrámoch respektíve panovníckych dvoroch (vzdelanie sa dostávalo privilegovaným vrstvám). Štátne školy – Sparta, súkromné školy – Atény.

3.) *Rímska svetová ríša* – z pôvodného Mestského štátu Rím vznikla postupne najväčšia a najvýznamnejšia ríša v Európe (8. st. p. n. l.). Rimania sa oslobodili od Etruskej nadvlády, ovládli Apeninský polostrov a oblasť Stredomoria. Pôvodnú formu vlády tvorilo kráľovstvo, ktoré prešlo do republikánskeho zriadenia (510 r. p. n. l.) neskôr sa pretransformovala na cisárstvo (r. 31 n. l.).

3.2 Telesná kultúra v otrokárskej spoločnosti

Rozvoj telesnej kultúry v zaznamenal v tomto období najväčší rozmach. Vzdelanie a výchova sa stali jedným z prostriedkov upevňovania triednej nadvlády. Významnú úlohu v tomto období zohrávalo náboženstvo, ktoré malo polyteistický ráz a princíp jednobozštva (monoteizmus) sa objavil až v Rímskej ríši koncom 1. stor. n. l.. Vládnuca trieda v jednotlivých otrokárskych štátoch využívala aj mnohé prvky telesnej kultúry.

3.2.1 Telesná kultúra v Starovekom Egypte

V Egypte bola telesná príprava dôležitou súčasťou edukácie. Množstvo artefaktov o pestovaní telesnej kultúry sa zachovalo v archeologických vykopávkach v hrobkách detí faraónov a príslušníkov vládnucej triedy, kde boli objavené rôzne predmety ako napr. (bábiky, lopty, obruče, luky, a podobné predmety).

Zaviedla sa koedukovaná školská výchova, ktorá nadväzovala na výchovu v rodine. Značná pozornosť bola venovaná telesnej príprave gymnastickým cvičeniam (akrobacii), základným lokomóciám (beh, skok, hod), plávaniu, zápaseniu, šermu, zápasu i rôznym druhom hier (Perútka a kol., 1984).

Mládež ovládala šermovanie palicou, streľbu z luku a hádzanie kopijou pri love. K veľkej obľube Egyptanov patrili poľovačky, pri ktorých používali zdomácnené divé zvieratá (leopardy, sokoly). Egyptania boli dobrí veslári na malých i veľkých člnoch, taktiež poľovali na vodné vtáctvo i produkty mora a riek. Faraóni venovali veľkú pozornosť telesnej príprave vlastných detí. V oblasti herno-zábavných činností zaznamenávame, okrem akrobacie aj tanec (Semán, 2012). Z gymnastických cvičení to bola najmä akrobacia: stoje na hlave, na rukách, premety. Mnohé akrobatické prvky sa využívali v tancoch egyptských tanečníc. Najmä u nežného pohlavia patrilo k dobrým mravom baviť spoločnosť hudbou, spevom a tancom. Egyptania dbali o štíhlu postavu a jedincov z telesnou nadváhou označovali za hlupákov. Zaviedli aj jazdu na koňoch a dvojkolesových vozoch, na ktorých organizovali aj preteky.

3.2.2 Telesná kultúra národov Mezopotámie a Strednej Ázie

Medzi riekami Eufrat a Tigris vznikli v období rokov 3500 – 3000 p. n. l. prvé mestské otrokárské štáty Mezopotámie a Strednej Ázie- Akkadská, Babylonská ríša atď. Zakladateľom Starobabylonskej ríše – Chammurapi (1792 – 1750 p.n.l.), ktorý vydal zákony odrážajúce vyhranenú triednu diferencovanosť (Perútka a kol., 1988).

Ťažisko výchovy bolo zamerané na vojenskú prípravu – príslušníci armády sa preferovali aj pri prideľovaní pôdy, za to však museli tiahnuť do boja, keď ich vládca povolal.

<p>Vojenská príprava obsahovala:</p> <ul style="list-style-type: none"> jazdu na koni pochod na dlhé vzdialenosti streľba z luku a praku na cieľ hádzanie kopijou vrhanie kameňom šermovanie plávanie (plávali v zbroji na mechúroch) zápas, box. 	}	<p>preverovanie na poľovačkách</p>
---	---	--

K ďalším národom Blízkeho východu patrili Asýrčania, kde sa obdobne kládol veľký dôraz na vojenskú prípravu. Asýrski bojovníci vynikali bezohľadnosťou a krutosťou, čo sa prejavovalo pri ich dobývaní a podmanení si celej Mezopotámie. Dôraz sa kládol na jazdectvo (vysoké sedlo, bojové vozy). Asýrsky kráľ Nimrod, ktorý skolil množstvo levov, sa stal symbolom poľovníctva. Z rôznych zobrazení, ktoré sa zachovali, dominovali kresby (ľudí a zvierat) s vyvinutou muskulatúrou.

Asýrsku ríšu vystriedala Novobabylónska ríša, jej zakladateľom bol Nabukadnesar II. Jej existencia netrvala dlho a túto ríšu si podmanili Peržania. Perzský kráľ Kýros uskutočnil

prevrat. Peržania boli odolní, zruční v jazde na koni, ovládali bojovú techniku jazdy. Od 15 roku života sa učili jazde na koni, streľbe z luku a pravdovravnosti (Perútka a kol., 1988).

Výchova: do 7 rokov – matky

od 7 do 15 rokov – kňazi

od 15 rokov – iba vojenská príprava

Na kráľovských dvoroch sa zakladali špeciálne ústavy pre mladých šľachticov. Základom edukácie bola telesná príprava. Ráno sa schádzali k cvičeniu 50-členné skupiny – pod vedením syna kráľa alebo miestodržiteľa, kde bežne prebehli 40 – 50 štadiónov (7,5 – 8 km). Neodeliteľnou súčasťou bolo i zdokonaľovanie v zbrani, tiež poľovanie, sadenie stromov tiež príprava zbraní. V Perzii mali svoje miesto aj hry. Skýti vynikali ako strelci z luku (za jazdy dokázali zostreliť letiaceho vtáka) boli učiteľmi streľby na kráľovskom dvore (Perútka a kol., 1984).

Prostredníctvom archeofactov sa zachovali aj niektoré informácie o telesnej príprave Židov (Mojžiš viedol Židov k udatnosti, prekonávaniu ťažkostí i telesnej odolnosti). Medzi najobľúbenejšie cvičenia patrili streľba z luku a praku (vznik veľkého praku – katapult). Židia boli dobrí a vytrvalí bežci, stavali sa rýchlymi poslami. Vedeli dobre plávať a pestovali aj rôzne tance a hry.

3.2.3 Telesná kultúra v Starovekej Indii, Číne a Japonsku

V orientálnych despiciách bola dôležitou súčasťou výchovy vojenský výchova, súčasťou ktorej boli okrem základných lokomócií (beh, skok, hod, plávanie) dôležitý šerm, pästný boj, zápas a lukostreľba (Seman, 2012).

Pri vykopávkach bola objavená protoindická kultúra, ktorá poukazuje na vyspelosť pri starostlivosti o ľudské telo. Archeológovia objavili verejné kúpele, skoro každá domácnosť bola vybavená vlastnou kúpeľňou.

Nová kultúra s dedičnou spoločenskou diferenciáciou – štyri triedy (kňazská aristokracia, vojenská aristokracia, výrobcovia a šudrovia), uplatňovala požiadavku harmonickej výchovy.

V 6. st. p.n.l. princ Siddmártha – Buddha – náboženský reformátor absolvoval akýsi desaťboj, kde sa snažil poukázať na harmonickú výchovu: a) telesný päťboj

b) duševný päťboj

Telesná príprava – šerm, zápas, pästný boj, skákanie, plávanie.

Rozumová výchova – výklad starých diel, znalosť rastlín a zvierat, umenie písať, gramatika, matematika.

Osobitosťou telesnej kultúry Indov bola **joga** (joga – spájať sa, spojenie) – ide o spojenie duše s bohom. Opisuje viacero stupňov a predstavuje idealistický systém. Jej cieľom bolo pomocou rôznych pozícií tela (jamom, nijamov a asanov) vypestovať nadvládu psychického nad fyzickým. Jogistické techniky a postupy sú dobré známe aj v súčasnej dobe. Indický štát sa staral o telesnú prípravu i verejnú zábavu v amfiteátroch, kde sa hrali rôzne hry. Z športových hier poznali predchodcu hokeja a badmintonu – poona (Perútka a kol., 1982).

Medzi jednu z najstarších kultúr sveta patrí Čínska kultúra. Nájazdy kočových kmeňov zo severu nútili Číňanov vydržiavať veľkú dobre vycvičenú a fyzicky zdatnú armádu. V tejto krajine v období 2600 – 2500 rokov p.n.l. vznikla liečebná a zdravotná gymnastika – kung-fu, ktorá znamenala prepojenie umelca – muža. Medzi propagátorov tejto gymnastiky patrili kňazi a filozofi (Lao - C', Konfucius).

Staročínska gymnastika má niekoľko typov:

- 1.) do – ni [(najstaršia) – cvičenia v sede a automasáž]
- 2.) solin [(branný charakter) – cvičenia napodobňovali zápasy, šerm,...]
- 3.) taj – dzi [vláčne ladné pohyby, plynule nadväzujúce]
- 4.) ušu [spojenie solin a taj - dzi]

Medzi základné zručnosti, ktoré musel ovládať každý slobodný Číňan, patrili: lukostreľba, jazda na koni spájaná s útokom na drevenú atrapu, vzpieranie železnej tyče a nosenie 30kg ťažného bremena jednoruč nad hlavou na vzdialenosť 20 m. Z hier to bola kopacia hra (predchodca futbalu), pestovali hru, ktorá bola predchodcom golfu, badmintonu, póla na koňoch (Perútka a kol., 1984).

Herno-zábavné činnosti boli v Číne veľmi početné, žonglovanie, akrobacia a pod. Čínski mnísi vypracovali aj špecifické pravidlá zápasu a pästného boja, z ktorých sa neskôr vyvinuli džiu-džitsu a karate a iné bojové umenia (Seman, 2012).

Blízkosť Japonska bola príčinou, že mnohé pohybové činnosti z Číny prevzali a neskôr upravili Japonci. Pestovala hlavne lukostreľba (kyudo), šerm – samuraji. Japonského samuraja môžeme považovať za ekvivalent európskeho rytiera (Seman, 2012). V Japonsku vznikol tradičný spôsob zápasenia - sumo, ktoré sa zachovalo až do dnešnej doby. Obľúbené boli aj hry kemari – predchodca futbalu a dakiu – predchodca pozemného hokeja.

3.2.4 Telesná kultúra v Starovekom Grécku

Grécka telesná kultúra predstavuje najvýznamnejšiu epochu rozvoja telesných cvičení v období antiky. Participácia na telesných cvičeniach sa stala občianskou povinnosťou všetkých slobodných Grékov. Pôvod rôznych telovýchovných slávností sa viaže s Krétou, kde bola postavená aj prvá aréna, kde len občania mužského pohlavia medzi sebou súťažili obnažení. Názov gymnastika je odvodený z Gréckeho gymnos – čo znamená nahý (Perútka a kol., 1988).

Telesná kultúra v Sparte

Sparta bola otrokársnym štátom, kde vládla agrárna aristokracia. Otrokári vykorisťovali otrokov, keďže Spartanov bola len desatina, museli ovládať bojovú prípravu a vynikať telesnou zdatnosťou. Celá výchova bola zameraná na vojenskú prípravu.

Výchova: do 7 rokov – rodina
 od 7 rokov – štátne ústavy
 od 20 do 60 rokov – každý slobodný občan bol členom armády (vojaci z povolania).

Chlapci absolvovali tvrdú výchovu od 7 – 14 rokov v štátnych ústavoch, kde dominovala telesná príprava (prekonávanie únavy, privykanie na chlad a nedostatok potravy, zdolávanie dlhých pochodov, otužovanie, spávanie na lôžku zo slamy). V týchto ústavoch dohliadali na výchovu Padenómovia – vychovávateľa, ktorých delegoval štát. Každoročne absolvovali skúšky (agony), v ktorých preukazovali svoju telesnú pripravenosť - preteky v behu, skoku, hode atď. Zároveň boli testovaní k odolnosti voči telesným trestom, palicovaním. Po 14. roku života mladí muži dostali zbraň boli organizovaní do oddielov, ktoré vykonávali strážne služby (potláčanie nepokojov - otrokov). Ako „eiréni“ (15 – 20. roční) pomáhali padenómom pri výchove mladších chlapcov v štátnych ústavoch. Po dosiahnutí 20. roku života sa mládenci podrobovali tvrdým skúškam, po ktorých sa z nich stali „eféb“ následne vykonávali vojenskú službu až do 30. roku života. Po 30 roku života sa títo mladí muži stali právoplatnými občanmi Sparty a mohli si založiť vlastnú rodinu (Perútka a kol., 1982).

Dievčatá v Sparte absolvovali obdobne tvrdú telesnú prípravu. Zúčastňovali sa na slávnostiach, cvičili a pretekali v behoch, skokoch, hodoch, zápase. Okrem toho pestovali tanec. Cieľom bolo vychovať silné a zdravé ženy, ktoré mali mať zdravé a silné deti. Len malá pozornosť sa venovala intelektuálnej výchove (základy písania, čítania). Dominantným bolo poslúchať, byť telesne odolný a naučiť sa víťaziť. Zvýšená pozornosť bola venovaná

výchove zameranej na hudbu (hudba, tanec, spev – sólové aj skupinové tance a rozvoju ladtosti pohybu pri tanci). Mravná výchova mládeže bola podmienená výchovou ku vlastenectvu (hrdinstvo mužov aj žien).

Telesná kultúra v Aténach

Atény sa stali v staroveku jedným za najvýznamnejších stredísk Grécka. Začali sa rozvíjať remeslá a obchod a z Atén sa stala demokratická otrokárska republika, kde boli otroci súkromní, kde sa zaobchádzalo s nimi dôstojnejšie ako to bolo v Sparte. Aténska harmonická výchova zahŕňala v sebe telesnú, rozumovú a estetickú (Seman, 2012).

Demokracia sa prejavila aj vo výchove, dochádza k veľkému rozmachu vied a umenia. Cieľom aténskej výchovy bolo vychovať uvedomelého občana, ktorý by dobrovoľne a zanielene plnil svoje občianske povinnosti najmä vojenskú službu. Armádu tvorili ťažkoodenci (hopliti) a ľahko ozbrojená pechota. Príprava mládeže zahŕňala harmonickú výchovu, kde boli zastúpené telesná, rozumová a estetická výchova.

Výchova: do 7 rokov – výchova dom v rodine,
od 7 rokov – výchova v školách súkromného charakteru.

K takýmto inštitúciám patrili gymnáziá, ktoré pôvodne boli zamerané len na telesnú výchovu, kde sa cvičilo bez oblečenia. Neskôr slúžilo na všeobecné vzdelanie mládeže. Na čele gymnázia stál gymnasiarchos. O telesnú výchovu chlapcov sa staral paidotribés – cvičiteľ (od 10, 10-12, 12-14, 14-16 r.). Zdatnejší cvičenci mali trénera – gymnastés (16-18 r.) Významnú úlohu tu zohrával olejovač (masér) aleiptés, ktorý olejoval a masíroval žiakov. Obdobie efébia (18-20 r.) bolo zamerané na rozvoj šermu, streľby z luku, hádzanie oštepom, strieľanie z katapultov, jazdu na koni, a jazdu na dvojkolesovom záprahu. Súčasťou gymnázií bola palaistra – oddelený priestor na výcvik zápasu a boxu. Učiteľ čítania a písania sa volal grammatikos, hru na kithare a lýre vyučoval kithatistés (Perútko a kol., 1988).

Obrázok 2: Antické hry

Zdroj: (Perútko a kol., 1988)

Hlavným prostriedkom telesnej výchovy bol pentatlon (päťboj): beh na dĺžku jedného štadióna, skok do diaľky, hod diskom, oštepom, zápas, ďalej všeboj (pankration), box (pygné) a plávanie. Jedinec, ktorý v Aténach nevedel písať ani plávať sa charakterizoval ako nevzdelaný.

Platón vyzdvihuje postavenie telesnej výchovy v príprave aténskej mládeže a tvrdí „Učiteľ TV je pre zdravé telo tým, čím je lekár pre choré telo“ (Perútka a kol., 1984).

Plató je zástancom antickej kalokagathie – starogréckeho ideálu telesnej a duševnej dokonalosti (harmónie tela a ducha).

Vyvrcholením teórie gréckej výchovy a názorov na gymnastiku a životosprávu je dielo vychovávateľa Aristotela (384 – 322 p.n.l.). Fyzickému telu pripisuje veľký význam a pokladá ho za nevyhnutnú podmienku pre činnosť duše, ktorú delí na vegetatívnu, živočíšnu a rozumovú. V súlade s tým rozpoznáva aj tri druhy výchovy – telesnú, mravnú a rozumovú.

Poznatky o telesnej výchove obohatil Hippokrates (460 – 346 p.n.l.), ktorý sa snažil definovať hranice lekárstva a gymnastiky.

3.2.5 Staroveké hry

Hry a slávnosti vznikali v Grécku z rôznych tradícií, mali náboženský charakter ako aj príležitostné obrady a slávnosti či pohrebné udalosti. Na demonštráciu svojej fyzickej a športovej pripravenosti mali Gréci dostatok príležitostí na Panhelénských (všegréckych) hrách. Hry boli spojené z náboženským kultom a ich súčasťou boli športové a umelecké súťaže (Grexa, 2011).

Najvýznamnejšie hry antického Grécka:

1. Pýtijské hry v Delfách pod Parnasom na počesť boha Apolóna
2. Neméjske hry v Nenei na počesť boha Dia
3. Istmické hry pri Korinte na počesť boha Poseidona
4. Panaténajské hry v Aténach na počesť bohyně Atény,
5. Olympijské hry v Olympii.

Práve hry v Aténach neboli len oslavy, ale tvorili verejnú prezentáciu celého prepracovaného výchovného systému. Tieto hry umocňovali helenistickú integráciu rozdrobených gréckych mestských štátov v oblasti Stredomoria (Grexa, 2011).

Dievčatá mali právo zúčastniť sa hier iba ako diváčky, ale vydatým ženám bol vstup zakázaný. Ženy však mali svoje hry – **héraie**, ktoré sa konali v Argu na ostrove Samos ako aj v Olympii. Išlo hlavne o oslavu plodnosti a beh na skrátenej štadión.

Najslávnejšie a najpopulárnejšie hry Helénov sa konali na polostrove Peloponéz v Elis pri Olympii. O vzniku olympijských hier sa zachovalo množstvo povestí, ktoré boli spojené s uctievaním božstiev. Postupne hry upadli, a takmer sa na nich zabudlo. Obnovené boli na pokyn delfskej veštkyne. Dohoda o hrách sa vpísala do posvätného disku, ktorý uložili v Hérinom chráme na Olympii. Na disku bol nápis: „Olympia je sväté miesto. Ak sa niekto odváži na toto miesto s ozbrojenou mocou, nezostane takýto zločin bez pomsty“ (zmluva zabezpečovala neutralitu a nedotknuteľnosť Olympie a na jej pôdu sa zakazoval vstup vojenským jednotkám i ozbrojeným jednotlivcom, zabezpečovala účastníkom OH slobodnú a nerušenú cestu do Olympie, a to aj cez územie znepriatelených štátov a späť.) Počas OH zmluva zakazovala viesť vojny a násilné činy i popravy zločincov. Táto mierová tradícia – **ekecheiria**, ktorá znamenal „ruky preč od zbraní“ bola jedným z kľúčových ideových základov moderných OH (Perútka a kol., 1988).

Olympijské hry sa stali výrazom národnej jednoty a kultúrnej vyspelosti Grékov (Grexa, 2011).

Hry v Olympii prešli vo svojej takmer 1200 ročnej histórii vlastným vývojom, takže ich periodizácia je logická (776 p.n.l. – 393 n.l.). Gréci od historického začiatku OH 776 p.n.l. počítali všetky udalosti podľa týchto hier. Konali sa 293 krát (Grexa, 2011).

Maďarský historik Ferenc Mezö rozčlenil dejiny OH nasledovne:

1. pravek hier (do 776 p.n.l.)
2. vplyv Sparty (776 – 468 p.n.l.)
3. zlatý vek OH (468 – 400 p.n.l.)
4. strieborný vek OH (400 – 338 p.n.l.)
5. úpadok hier (338 p.n.l. – 393 n.l.)
6. prestávka (393 – 1896)
7. moderné OH (od roku 1896)

V súčasnosti je uznávaná tradičná periodizácia, ktorá predstavuje 4 epochy antického Grécka:

1. archaická (776 – 500 p.n.l.)
2. klasická (500 – 338 p.n.l.)
3. helenistická (338 – 146 p.n.l.)
4. grécko-rímska (146 p.n.l. – 393 n.l.)

Roku 393 n.l. sa konali posledné OH a o rok neskôr Theodosius I. vydal edikt, ktorý zakazoval vstup do Olympie a návštevu pohanských chrámov.

Dejisko OH sa rozkladalo pod Kronovým vrchom. Jeho podstatnú časť tvoril ohradený altis, v ktorom sa konali športové súťaže. Najdôležitejšou stavbou v altide bol Diov chrám. Tu

boli uložené normované štíty pre beh ťažkoodencov. V altide bol aj chrám bohyne Héry (pôvodne drevený, neskôr kamenný), kde tu bol uložený disk. V altide bol aj Diov oltár, kde pri otvorení OH obetovali bohom jednoročného býka. Pod Kronovým vrchom Gréci vybuodovali pokladnice, kde si jednotlivé grécke mestá ukladali svoje bohatstvá (najstaršia pokladnica Gely – 600 p.n.l.). Okolo východnej a južnej steny altidy boli sochy víťazov OH. Mimo altidy sa po r. 330 p.n.l. vybuodoval Leonidaion – najväčšia stavba v Olympii (81x74,5 m), v ktorom ubytovávali najvznešenejších hostí (Perútka a kol., 1988).

Za zakladateľa vedeckého tréningu sa považuje Ikkos z Tarentu (5. st. p.n.l.), ktorý zaviedol prísne regulovanú životosprávu spojenú s diétou a presne rozvinutým štvordenným tréningovým cyklom:

1. deň – rýchlostno-silový (obratnosť a výbušnosť),
2. deň – max. dávky,
3. deň – cibrenie a techniky,
4. deň – znížené dávky.

Vývoj programu sa zachoval pomerne presne, ale aký bol ich priebeh, v akom poradí prebiehali súťaže, nie je doposiaľ jasné. Z jednotlivých olympijských disciplín najväčšiu tradíciu na OH mali bežecké súťaže. Atléti súťažili v šprintérskych i vytrvalostných disciplínach. Štart bol pravdepodobne z vysokého štartu, rozbehy absolvovali 4 bežci a prvý postupoval ďalej do finále. Čas sa nemeral, rozhodujúce bolo, kto dobehol prvý. Najslávnejší bežec, Leonidas z Rhodosu, ktorý 4- krát zvíťazil na 154 až 157 olympijských hrách, v rokoch 164, 160, 156, 152 p.n.l. Olympijských víťazov ospevovali i básnici: Simonides (566 – 477 p.n.l.), Bakchylides (526 – 468 p.n.l.), Pindaros – (518 – 422 p.n.l.).

Chronologizácia jednotlivých disciplín na starovekých OH:

- 1 - 13. OH – beh na jeden stadion – dromos (192,27m)
14. OH – beh duaulos – (dva štadióny – 384,5m)
15. OH – dolichos (7 – 24 štadiónov – 1500 – 5000m)
18. OH – zápas (palé), antický päťboj (pentatlon - skok do diaľky, beh na 1 štadión, hod diskom, oštepom, zápas)
23. OH – box (pygmé)
25. OH – preteky v štvorzáprahu (harma tethripon)
33. OH – kombinovaný pästný boj a zápas (pankration) – spojený box a zápas, všeboj, jazda na koni (hipos keles)
37. OH preteky v behu na 1 stadion a zápas (péle)
41. OH súťaž dorastu v boxe

- 65. OH beh na 2 stadiá ťažkoodencov (hopplités dromos)
- 93. OH preteky na voze s dvojjáprahom (synoride)
- 96. OH súťaž trubačov a hlásateľov
- 99. OH preteky v štvorzáprahu žrebcov
- 128. OH preteky v dvojjáprahu žrebcov
- 131. OH preteky v dostihoch na žrebcoch
- 145. OH všeboj dorastencov

3.2.6 Telesná kultúra v Starovekom Ríme

Po vzniku starovekého Ríma v roku 753 - 510 p.n.l. bol Rím kráľovstvom. Roku 49 až 44 p.n.l. nastala vojenská diktatúra Caesara. V období republiky sa spoločenská moc sústreďovala v rukách slobodných občanov povinných vojenskou službou takmer na celý život – telesná príprava zameraná na vojenskú prípravu. Na rozdiel od Grécka mala Rímska výchova domáci charakter (Grexa, 2001). Rímsky mládenec až do nástupu na vojenskú službu v 17 rokoch venoval telesnej a brannej príprave spolu so súrodencami (ľudové hry a cvičenia). Starší jedinci praktizovali chôdzu, beh, skoky, zápas, s akcentom na plávanie, ktoré ovládali aj dievčatá. V rokoch 107 – 100 p.n.l. konzul Gaius Marius zrušil povinnú vojenskú službu a zmenil ju na dobrovoľnú a platenú čím položil základy profesionálnej rímskej armády, čo znamenalo zlepšenie technickej pripravenosti i výkonnosti vojakov:

- poradový výcvik (držať krok v teréne)
- plavecký výcvik
- vlastný boj so štítom a mečom proti kolu kopije
- lukostrelci.

V republikánskom období si Rimania obľúbili rôzne druhy loptových hier, pri ktorých používali:

- a.) malé pružné loptičky „pilae“,
- b.) ľahké neplnené perím „paganicae“,
- c.) veľké duté lopty „foles“.

Trigon – hra v trojici – viaceré lopty

Harpastum – bojová hra (predchodca rugby)

Masová kopacia hra (podobná futbalu)

Mnohé štátne slávnosti a hry sa konali pri príležitosti rôznych výročí a náboženských sviatkov. Hry, ktoré mali pevné termíny sa nazývali „ludi statí“. Na jar sa konali hry kvetov –

„ludi florates“, na jeseň veľké hry – „ludi magni“, Rímske hry sa volali „ludi Romani“ a Grécke hry – „ludi Greaci“. (Perútka a kol., 1988).

Rimania, ktorí sa zoznámili s gréckou telesnou kultúrou až v jej úpadkovej forme, ju považovali za nemravnú a odmietali ju (Marcus Cicero 106 – 43 p.n.l.). Postupne pôvodné rímske hry na konci republikánskeho obdobia strácali svoj tradičný starorímsky charakter a postupne sa menili na atraktívne divadlá, ktoré zneužívala vládnuca trieda na svoje mocenské ciele. Nastala éra gladiátorských hier. Termín **gladiátor** je odvodený od slova gladius (meč) a boli to profesionálni zápasníci (Seman, 2012). Spočiatku vystupovali gladiátori vo dvojiciach v zápase, pästnom boji a šerme. Postupne zápasy dostávali masovejší charakter.

Obrázok 3: Príprava gladiátorov v starovekom Ríme

Zdroj: (Perútka a kol., 1988).

Na konci republikánskeho obdobia začali vznikať aj prvé gladiátorské školy, kde špeciálne pripravovali gladiátorov, najmä na boj s rôznymi druhmi zbraní a živými zvieratami. Gladiátori sa po víťazstvách v aréne mohli len zriedkakedy vykúpiť – najtvrdšia forma exploatacie otrokov. Kruté podmienky gladiátorov viedli k povstaniam. Jedno z najväčších povstaní viedol Spartakus, v ktorom bolo porazených približne 6000 otrokov.

Prechod k profesionálnej žoldnierskej armáde znamenal úpadok striktnej telesnej prípravy otrokárov. Otrokári sa postupne oddávali rozkošiam a zábavám a z výberu

jednotlivých pohybových aktivít si ponechávali len menej náročné činnosti. Rimania si obľúbili hlavne kúpanie. Rástol počet kúpeľov, ktoré sa stavali i mimo Ríma a to po celom území impéria.

V období cisárstva vzrástol počet vystúpení gladiátorov v amfiteátroch a cirkusoch. Za cisára Tita (69 – 79 n.l.) postavili najväčší rímsky amfiteáter Koloseum pre 80 000 divákov. Osi budovy 176,8 a 155,6 m, osi arény 85,8 a 53,6 m, malo 3 poschodia a 80 vchodov. Aréna sa mohla naplniť vodou na predvádzanie námorných bitiek. Počet vystúpení progresívne narastal: na začiatku 60x do roka, v polovici 2. st. 135x do roka, v polovici 4. st. 175x.

Neskôr museli gladiátori zápasiť aj s divou zverou. Medzi obeť odsúdené ako potrava pre šelmy patrili aj prví kresťania. Na bojoch v aréne sa zúčastňovali aj ženy – gladiátorky a zápasníčky. Avšak ženy sa osvedčovali viac ako tanečnice v kúpeľoch a v arénach (Perútka a kol., 1984).

Dostihy a vozatajské preteky sa realizovali v cirkusoch obrovských rozmerov (600x190 m - v Ríme Circus Maximum), kde súťažili 4 vozy na dráhe 8400m (2x600x7). Aj napriek ochranným prilbám Vozataji (otroci) často končili pod kopytami koňov alebo vozov. Pri pretekoch sa stávkovalo. Osobitným druhom krvavých gladiátorských bitiek boli naumachie – námorné bitky, ktoré sa konali na špeciálne vybudovaných jazerách, alebo v Koloseách. Všetky tieto druhy „divadla“ boli výrazom vonkajšieho lesku Ríma, ale súčasne i dôkazom jeho vnútorného úpadku.

V 4. st. n.l. si kresťanské náboženstvo získavalo štátnu podporu. Vplyv cirkvi sa rozširoval do všetkých oblastí života. Cirkev aktívne bojovala proti všetkým antickým tradíciám, ktoré bránili jej rozšíreniu, preto vystupovala aj proti gladiátorským hrám. V 4. st. n.l. sa tieto hry postupne obmedzovali a v roku 404 boli zakázané (Perútka a kol., 1988).

4. Telesná kultúra v období stredoveku

4.1 Charakteristika vzniku a vývoja feudalizmu

Rozpadom Západorímskej ríše začala v dejinách ľudstva nová etapa stredovek, v ktorom sa uplatnila feudálna (feudum/pôda) spoločensko-ekonomická formácia. Cesta ku konštituovaniu feudalizmu bola dvojaká: jedna viedla cez rozklad prvotnopospolných vzťahov a druhá cez rozklad otrokárskeho vzťahu. Feudálny spôsob výroby poskytoval väčšie možnosti na rozvoj výrobných síl, pretože priami výrobcovia už mali záujem zvyšovať produktivitu práce, dôvodom čoho bolo vyrábať aj pre vlastné potreby.

Základným znakom feudalizmu je feudálne vlastníctvo hlavného výrobného prostriedku – pôdy a neúplné vlastníctvo výrobcov. Roľník bol vlastníkom výrobných nástrojov a držiteľom pôdy. Vykorišťovanie sa uskutočňovalo prostredníctvom priameho t.j. mimoekonomického donútenia v jednotlivých triedach:

- 1.) feudálna
- 2.) nevoľnícka
- 3.) slobodní roľníci, remeselníci, obchodníci
- 4.) buržoázia, proletariát - novonastupujúce triedy

Feudálne vykorisťovanie bolo vyjadrené súhrnom povinností v prospech vrchnosti:

- rentou v úkonoch (pracovnou),
- rentou v produktoch (naturálnou),
- rentou v peniazoch (peňažnou).

Nadstavbu feudálneho systému tvoril feudálny štát a náboženská ideológia. Feudalizmus prešiel 3 etapami. Každá z týchto etáp mala osobitné sociálne, hospodárske, politické a kultúrne špecifiká:

- 1.) ranný feudalizmus – (stredovek 6. – 11. storočie),
- 2.) rozvinutý feudalizmus – (stredovek 12. – 15. storočie),
- 3.) neskorý feudalizmus – (stredovek 16. – polovica 17. storočia).

V 1. období sa vzťahy vytvárali a upevňovali, v 2. období dosiahli svoj vrchol a v 3. období došlo k ich rozpadu, čím uvoľnili priestor pre kapitalistické výrobné vzťahy. Rozhodujúcou súčasťou pri vytváraní nových štátnych útvarov bola vojenská príprava obsahujúca jazdu na koni, šerm, zápas, pästný boj, lukostreľbu, streľbu z praku ako aj základnú lokomóciu. Pracovná telesná výchova (poľovačka, rybolov) bola nevyhnutná na udržanie potravinovej základne a herno-zábavná činnosť (tance, hry) mala okrajový význam (Seman, 2012).

Ranný feudalizmus

- nízka úroveň výrobných vzťahov
- poľnohospodárstvo – trojpoľný systém (nové plodiny, dokonalejšie nástroje, chov dobytky)
- rozvoj remesiel – vznik peňažného hospodárstva
- rozvoj stredovekých miest – strediská remeselnej výroby, obchodu a meštiactva

Rozvinutý feudalizmus

- vrcholí moc kresťanstva a cirkvi
- presadzuje sa oblasť teologickej ideológie a vzdelania

Neskorý feudalizmus

- nástup kapitalistických vzťahov (prechod k manufaktúrnej sériovej výrobe)
- prehĺbenie spoločenskej deľby práce, vznik svetového obchodu
- vznik buržoázie a nárast robotníckej triedy

Celú oblasť kultúry a spôsob myslenia stredoveku ovplyvňovala ideologická expanzia cirkvi. Rôzne náboženstvá (budhizmus, hinduizmus, islam, kresťanstvo) slúžili rovnakému cieľu, udržať pre cirkev optimálne feudálne vzťahy. V Európe si kresťanská cirkev podmanila vedu, umenie a morálku teológie. Stredoveká filozofia (scholastika) brzdila rozvoj myslenia, vedeckého a technického pokroku. Svetská kultúra sa rozvíja iba v jej tieni. Vzniká renesancia a humanizmus (Perútka a kol., 1984).

Obrovský význam pre rozvoj kultúry a vzdelania bol objav kníhtlače a papiera. Výchova a vzdelanie si zachovali svoj triedny rámec. Kláštorné, katedrálne, kapitulske a farské školy vyučovali prostredníctvom latinčiny, kde dominoval dogmaticko-scholastický charakter. Vyučovanie bolo odtrhnuté od praktických potrieb a celá výchova smerovala k pokore a poslušnosti. K ďalším strediskám vzdelania patrili stredoveké univerzity s fakultami - artistická (základná), teologická, právnická, lekárska, filozofická. S rozvojom miest súviselo budovanie mestských škôl, ktoré mali vychovať prakticky vzdelaného človeka.

a.) nižšie školy – náboženstvo, písanie, rátanie, latinská gramatika

b.) vyššie školy – dialektika (logika), rétorika, fyzika, geometria, astronómia

Aj tu v týchto školách prevládalo bezduché memorovanie a telesné tresty ako bežný prostriedok výchovy. So snahami o reformovanie vzdelania a výchovy sa predstavili protagonisti renesancie, sociálni reformátori, ale hlavne popredný predstaviteľ pedagogického realizmu Ján Amos Komenský.

Svojrázny druhom výchovy v období feudalizmu bola Rytierska výchova, ktorá smerovala k príprave zdatného bojovníka. Neúmerne zdôrazňovala telesno-vojenskú zložku.

4.2 Telesná kultúra v rannom stredoveku

Hlavným zdrojom bohatstva feudálov boli poddaní roľníci a latifundiá. Príjmy získavali najmä podmanením si nových území a vykorisťovaním ľudí za aktívnej pomoci vojska. Králi a kniežatá vládli pomocou svojich vojenských družín. Družiny, ktoré sa skladali z najbohatších rodových staršinov a bojovníkov, sa utvárali na to, aby pevne držali nevoľnícku časť obyvateľstva v poslušnosti a nútili ju odvádzať feudálnu rentu. Sídlili na hradoch, odkiaľ ovládali zverený priestor. Jedným z predpokladov na zaradenie do družiny bola pripravenosť na boj. Vedenie boja si vyžadovalo jednak fyzicky zdatných odvážnych a technických spôsobilých jedincov, ktorí museli vedieť: jazdiť na koni, šermovať, strieľať, zápašiť, hádzať kopijami a vrhať bremenom (Perútka a kol., 1982).

Členovia družín sa nadobúdali zručnosti v používaní zbraní a ovládaní jazdeckých koňov, osvojovali si zaobchádzanie s mečom a kopijou, streľbe z luku a praku. Boli oslobodení od manufaktúrnej práce. Mohli dbať na svoj zovňajšok a udržiavali sa v dobrej telesnej zdatnosti. Postupne sa z členov vojenských družín formovala nová spoločenská vrstva rytierov. Utvára sa ozbrojená moc – vojsko – mocenský orgán vládnucej triedy. Vojsko bolo rozlične vyzbrojené (meče, kopije, luky, kuše) a muselo prejsť výcvikom, kde absolvovali:

- útočný boj – súboj muža proti mužovi,
- obranný boj – valy, priekopy, palisády – skrýše.

Rozvoj kresťanstva spôsobil prudký odklon od antickej kultúry a hlboký úpadok značnej časti prírodných vied. Kresťanské náboženstvo, keďže sa odklonilo od antického učenia a kultúry, vôbec neriešilo problematiku tela a telesnosti vo vzťahu k rozvoju tela telesnými cvičeniami. Antický harmonický ideál telesnej a duševnej krásy (kalokagatia) teda nemohol zaujať žiadne miesto v živote človeka (Seman, 2012).

Na telesnú výchovu sa zabúdalo, zanedbávala sa alebo ju celkom odcudzovali a preklínali. Iba cez dni voľna a sviatky, pri výročných trhoch a iných príležitostiach sa poddaní spontánne bavili rozličnými hrami, ľudovými zábavami, prirodzenými cvičeniami, vírením a tancami. Jedine zápas patril k pohybovým aktivitám a bol obľúbený ako národná zábava.

Jednotlivé formy zápasu :

azerbajdžanský zápas	} spojené s náboženským obradom
zápas gjuteš	
tadžický zápas guštingíri	
arménsky koch	

Tam, kde sa kresťanstvo nepresadilo alebo tam, kde sa udržalo otroctvo, si telesná výchova udržala kontinuitu s antikom. Jednalo sa o krajiny Blízkeho východu (tadžický lekár a filozof Avicenta (Ibn Sína Abu – Ali) – r. 980 – 1037, používal pri liečení vhodnú diétu, kúpanie a slnečné kúpele. Veľký význam venoval pohybu, telesným cvičeniam, telesnej práci, ktoré prezentoval ako najlepšie prostriedok zachovania zdravia.

4.3 Telesná kultúra v rozvinutom a neskorom stredoveku

Obdobie rozvinutého feudalizmu prinieslo v súvislosti s postupným pokrokom ďalší ideál človeka, nie však cirkevný ale svetský. Týmto ideálom sa stal **rytier** (Grexa, 2011).

V 11. storočí sa zmocnili Turci územia Blízkeho východu a s ním aj Jeruzalema, kde bol pochovaný zakladateľ kresťanského náboženstva Ježiš Kristus. Cirkev vyhlásila proti Turkom Svätú vojnu – oslobodiť boží hrob. Vznikla éra križiackych výprav, spojená s podmanením si bohatých oblastí Blízkeho východu. Hlavný druh vojska tvorilo ťažké jazdectvo (meče, kopije, palcáty).

Od konca 13. storočia sa v strednej Európe zrýchľoval rozvoj výrobných síl, začali sa ťažiť drahé kovy a menila sa forma renty. Vznikli dva stavy:

- a.) panský – najbohatší vlastníci pôdy, úradníci,
- b.) rytiersky – nižšia početnejšia šľachta.

V období stredoveku predstavovalo rytierstvo jediný kodifikovaný systém prípravy. Rytieri pochádzali z rodín vazalov (nevedeli čítať, písať, počítať), mali zabezpečovať feudálne vykorisťovanie a bojovať proti nepriateľom kresťanstva. Podrobovali sa rytierskej výchove, ktorá v sebe zahŕňala spoločenskú výchovu a pozostávala z dvoch období:

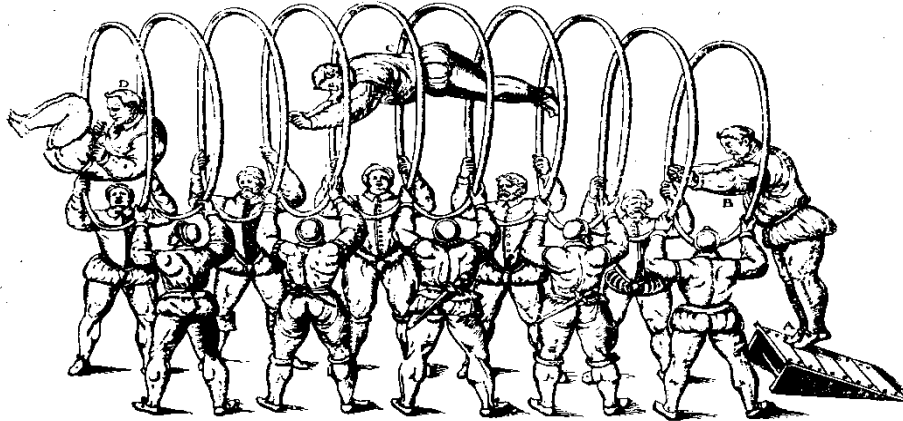
- a.) pážacká výchova: 7 – 14 rokov (hry, základná lokomócia),
- b.) panošská výchova: 14 – 21 rokov.

Obsah rytierskej výchovy tvorilo:

7 rytierskych cností: jazda na koni, lukostreľba, plávanie, šerm a zápas, lov, šach, veršovanie

7 rytierskych zručností: jazda na koni – akrobacia, plávanie v zbroji, vrhanie kameňa, tanec, šplhanie, zápas na koni, ovládanie turnajovej techniky.

Praktickou previerkou boli poľovačky a venovali sa aj sokoliarstvu. Rytierske turnaje (coldy) preukazovali telesnú silu, odvahu, šermiarstvo a zdatnosť rytierov. Turnaj možno považovať za sa skutočné športové podujatie, mal typické znaky športu, t.j. účastníci sa snažili podať maximálny výkon, nechýbala tam súťaživosť a každý turnaj mal svoje pravidlá a divákov. Na rytierskych turnajoch boli dve disciplíny: **tjost a buhurt** (Seman, 2012).

Obrázok 4: Rytierska príprava

Zdroj: (Perútka a kol., 1988)

Po splnení pážackej a panošskej funkcie boli mladí šľachtici sofistickým ceremoniálom pasovaní za rytiera. K základným rytierskym povinnostiam patrili aj služba dáme – rytier mal byť urodzený nielen rodom, ale aj duchom, mal byť ochrancom slabých i obrancom žien a viery. Ideál rytiera – hrdinu sa nikdy nerealizoval a denný život rytierov sa prejavoval oveľa prozaičnejšie. Často v ich konaní prevládala hrubosť a z turnajov sa stávali divoké zrážky. Križiacke vojny ozdobili rytierov aureolou Kristových vojakov. Rytiersky titul sa stal mimoriadne významným a zdobili sa s ním králi aj kniežatá (Perútka, 1988).

Výroba zbraní sa realizovala v mestách (mečiari, štítnici, lukári, platniari, prilbiari, ostružníci, pancierníci atď.), kde aj majetní obyvatelia absolvovali vojensko-telesnú prípravu na vlastnú obranu, tiež zakladali strelecké a šermiarske spolky (bratstvá). Tu sa pod vedením techmajstrov cvičili v zbrani. (Např. bratstvo sv. Marka vo Frankfurte - dlhé meče).

V mestách a na univerzitách začali vznikať loptárne, kde príslušníci šľachty hrali rôzne loptové hry, venovali sa tancom. V Holandsku a Škandinávii si obľúbili korčuľovanie, v Benátkach sa konali lodné slávnosti (regaty).

V tomto období bol vynájdený strelný prach - vznik a rozvoj strelných zbraní. V období neskorého feudalizmu zaniká klasické rytierstvo a vzniká lúpežné rytierstvo.

4.4 Telesná kultúra v období humanizmu a renesancie

V stredoveku sa zrodil humanizmus, ako obdobie hnutia vzdelancov, ktorí sa snažili dospieť k morálnej vyspelosti človeka poznaním literárne zachovaného myšlienkového odkazu antiky (Semán, 2012). Humanizmus priniesol reakciu na náboženskú ideológiu, stal sa životným názorom (myšlienkový návrat k antickej kultúre), odhaľoval feudálny systém (neprirodzený človeku), podlamoval autoritu cirkvi a vyzdvihoval slobodu ducha, túžbu po

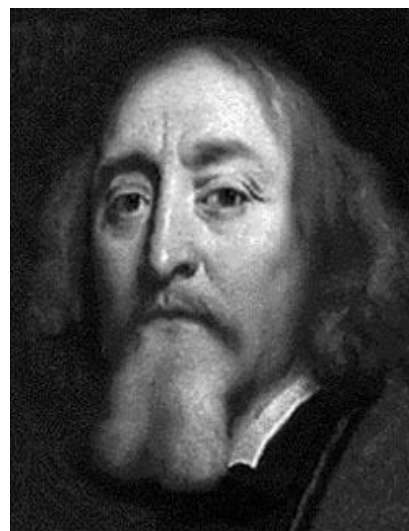
poznání a vieru v osobnú zdatnosť človeka. Renesancia sa najviac prejavila v umení. Umenie sa vrátilo ku štúdiu a zobrazovaniu obnaženého tela a kult tela oživil starogrécku požiadavku kalokagatie a starogréckej gymnastiky.

K významným predstaviteľom – humanistom (1.-7. taliansky predstavitelia), ktorí objavovali cestu telesnej vyspelosti a fyzického zdravia pre život človeka patrili:

1. Pietro Vergerio – padovský teológ, dielo: „O ušľachtilých mravoch a slobodných zamestnaniach mládeže“ – prirodzený telocvik, hry na čerstvom vzduchu,
2. Vittorio Ramboldini da Feltre – pedagóg – dôraz na harmóniu duševných a telesných činností, jeho obsah tvorili hry, beh, hod oštepom, zápas, jazda na koni, plávanie, založil aj školu v prírode – „Dom radostí“,
3. Mafeo Vegio – augustiniánsky mních v Ríme a Florencii, dielo: „O výchove detí“ odporúča telocvik ako vyučovací predmet na školách,
4. Hieronymus Mercurialis – lekár, šesťdielny spis „O telocvičnom umení“ – načrtol dejiny starogréckej gymnastiky a urobil rozbor známych cvičení z hygienického hľadiska. Opísal tu aj tance, beh, skok, hod diskom, hry, zápas, jazdu na koňoch a vozoch, plávanie a veslovanie. Gymnastiku považoval za súčasť medicíny,
5. Archangelo Tuccaro – rozprava „Tri dialógy o cvičení na zemi a voltižovaní vo vzduchu“ opísal a graficky znázornil rad pohybov, skokov a premetov,
6. Hieronymus Cardanus – matematik, lekár, TV – prostriedok na udržiavanie zdravia a predĺženie života do vysokého veku,
7. Tomaso Campanella – dominikánsky mních – veľký duch neskorej renesancie – spis „Slnečný štát“ – predstava beztriedneho štátu, v ktorom niet protikladov, všetci majú právo na prácu, vzdelanie, odpočinok, zábavu a TV,
8. Lodovico Vives – Španiel pôsobiaci na anglickom dvore, jezuita, dielo „Ako vyučovať“,
9. Francois Rabelias – Francúz, kňaz a lekár, dielo (román) „Gargantua a Pantagruel“,
10. Michel de Montaigne – Francúz, pedagóg, dielo „Eseje“,
11. Thomas More – Angličan, humanistka, dielo: „Utópia“ – zlatá knižka o najlepšom štátnom zriadení,
12. Roger Ascham – Angličan, vychovávateľ, dielo: „Lučištník“,
13. Olaus Magnus – Švéd, biskup, dielo: „Dejiny severských národov“ (dejiny lyžiarov),
14. Joachim Camerarius – Nmec, humanista, dielo „Dialóg o cvičení“, predstava telesnej výchovy mládeže,
15. Ján Amos Komenský - Čech, pedagóg.

Ján Amos Komenský (1592 – 1670)

V jeho literárnom odkaze dominuje jednoduché, ale pevné puto: záujem o človeka, o rozvoj jeho síl, jeho schopností v spoločenskom aj osobnom živote. Dôležitým sprostredkovateľom jeho snaženia sa mu stala škola, ktorú považoval za základ existencie človeka - jeho prirodzená harmónia duše a tela. Upozorňoval, že o zdravie sa treba starať výdatnou stravou, cvičeniami, prechádzkami, hrami a odpočinkom. Deň rozdelil na 3 časti: 8 hodín práce, 8 hodín odpočinku, 8 hodín spánku.

Obrázok 5: J.A. Komenský

Medzi jeho najvýznamnejšie diela patrili:

1. Informatórium materskej školy – nevyhnutnosť každodenného pohybu a cvičení detí,
2. Veľká didaktika – životospráva a diéta,
3. Škola hrou,
4. Pravidlá mravov,
5. Vševedná škola,
6. Zákony školy,
7. Orbis Pictus – (Svet v obrazoch) poukazuje na dokonalú potrebu využitia jednotlivých cvičení „Aby telo bolo zdravé a svieže, musí sa človek učiť zdravo žiť“. V tomto diele prvý – krát použil odbornú terminológiu v telesnej výchove – guľa, lopta, kolky, povraz a pod.

Komenský integroval pohybovú výchovu, životosprávu a režim dňa do celku, ktorý považoval za potrebný na udržiavanie zdravého spôsobu života jedinca . Do škôl zaviedol hry ako predmet pri výchove, ktorý bol rovnocenný s ostatnými akademickými predmetmi. Zároveň odporúčal, aby primeraný telocvik pestovali ľudia čo do najvyššieho veku.

K hre ako nástroju rozvoja osobnosti pričlenil následných sedem podmienok:

- 1.) pohyb,
- 2.) vlastná vôľa,
- 3.) spoločnosť,
- 4.) zápas,
- 5.) poriadok,
- 6.) ľahkosť,
- 7.) koniec príjemný a duše zotavenie (Perútka a kol., 1988).

Humanizmus a renesancia priniesli aj nový pohľad na tanec. Tanečné umenie sa prejavovalo pri:

- a.) slávnostné príležitosti (Taliani, Francúzi),
- b.) antické tanečné umenie,
- c.) ľudový tanec.

Tanec v štvorštvrt'ovom takte sa nazýval Galiarda–volta, ľudový tanec - Gavota, v Španielsku vznikol tanec Sarabanda (ženy), na kráľovských dvoroch vznikol menuet (17. storočie), a začína sa rozvoj baletu.

Humanizmus nepriniesol v oblasti starostlivosti o fyzický rozvoj človeka priame pozitívne výsledky. Zmeravel na úzky okruh vzdelancov z radov buržoázie. Utvoril však priaznivé podmienky pre ďalších pedagogických mysliteľov a pre neskoršiu konkrétnu výchovnú prax (Perútko a kol., 1984).

4.5 Stredoveká telesná kultúra na našom území

Zánik Veľkej Moravy spôsobil rozdielny historický vývoj Čechov a Slovákov. Pre feudálnu telesnú kultúru je príznačná triedna diferenciacia (osobitná telesná výchova feudálov, mešťanov, ľudu). Začiatky školskej telesnej výchovy sa objavujú až po nástupe humanizmu a renesancie. Nové spoločenské vzťahy spôsobili čiastočnú demokratizáciu telesnej kultúry. Z tohto kontextu sa fyzické aktivity členili na:

- bojová telesná príprava
- pracovná telesná príprava
- herno-zábavná činnosť

V rannom feudalizme dochádza k diferenciacii telesnej prípravy, konkrétne členov vojenských družín od nižšej vrstvy spoločnosti. Tvrdá príprava bojových družín bola zameraná na zápas, pästný boj, šerm palicami, strelbu z luku. Vo výcviku sa kládli základy rytierskej výchovy. Previerkou bojovej pripravenosti sa stal lov, ale aj iné pohybové činnosti ako napr. korčuľovanie, šach, hry v behoch, skokoch, zápasy. Súčasťou spoločenského života sa stáva tanec.

Menej možností na telovýchovnú aktivitu mal prostý ľud. Vo voľnom čase sa zabával tradičnými hrami a cvičeniami:

- 1.) rôzne druhy behu – naháňačky, behy s prekážkami,
- 2.) zápasy a ľudové dynamické tance,
- 3.) hry s chytaním a hádzaním rôznych predmetov.

V rozvinutom feudalizme sa rytierska príprava stáva súčasťou spoločenského statusu. Organizujú sa rôzne turnaje etablujú sa strediská vojenského výcviku (Bratislava, Trenčín, Levoča). V novovznikajúcich slovenských mestách vznikajú predpoklady na špecializované mestské telovýchovné spolky. (strelnice, šermiarne, loptárne). Nevyhnutný vojenský výcvik vyvolal zakladanie šermiarskych bratstiev a početnejších streleckých spolkov. Jedným z najznámejších patril: pražský „fedrfechtýři“ (1730), v Čechách. Ďalej to boli spolky v Prahe, Benešove nad Ploučnicou, Chomutove, Plzni, Hradci Králové, Slanom. Na Slovensku: v Trnave, Kežmarku, Bratislave, Levoči, Kremnici. Pri strelniciach a „streleckých domoch“ sa zriaďovali aj kolkárne.

Zábavy mešťanov preferovali preteky v behu, zápasení, skokoch, hodoch kameňom, loptové hry, umenie potulných akrobatov. Osobitný druh zábavy predstavovali cechové hry a tance. Špecifickým druhom vojenskej prípravy bola príprava husitských bojovníkov, ktorí ovládali všetky druhy zbraní. Vojenské umenie vychádzalo z dôkladnej bojovej prípravy, výcviku a zručnosti v manipulácii z rôznymi bojovými nástrojmi (Perútka a kol., 1984).

Ako cieľavedomá činnosť turistika neexistovala do konca 16. storočia ani v bežnom spôsobe života. Do Vysokých Tatier už v 11. storočí prenikali lovci, zberači, baníci, hľadači pokladov, no až neskôr sa začali využívať Tatry na rozvoj turistiky a cestovania.

V neskorom feudalizme dochádza k budovaniu špecializovaných objektov slúžiacich na rozvoj pohybových aktivít (jazdiarne, loptárne, strelnice). Jazdecký a šermiarsky výcvik bol dôležitým aspektom rytierskych akadémií (Praha, Olomouc). Vďaka prírodnému potenciálu minerálnych prameňov vznikli na našom území kúpeľné mestá. Jedným z prostriedkov oddychu a relaxu sa stala šachová hra, ktorá prostredníctvom Bratislavčana – Kempelena konštruktéra šachového automatu (1769) si získala svoju popularitu. Príchod strelných zbraní sa podieľal na zániku systému rytierskej vojenskej telesnej prípravy. Obdobie renesancie prinieslo návrat antických ideálov, ktoré sa prejavili v zvýšenom záujme o loptové hier, plávanie, turistiku, pobyt vo voľnej prírode.

5. Telesná kultúra v období novoveku

5.1 Všeobecná charakteristika vzniku a vývoja kapitalizmu

Prvú fázu novoveku ohraničuje anglická a francúzska buržoázna revolúcia (1640-1789). Je to obdobie postupného presadzovania kapitalistických vzťahov. Najvýznamnejším ekonomickým faktorom bola tzv. pôvodná akumulácia, pri ktorej sa definitívne oddelil výrobca od výrobných prostriedkov. Sprievodnými znakmi nástupu kapitalizmu bol rast manufaktúrneho podnikania, medzinárodného obchodu a kapitalizácia poľnohospodárstva.

Ďalšia fáza kapitalistického vývinu sa odohrávala v období do Parížskej komúny (1871). Rozhodujúci význam pre prudký rozvoj výrobných síl mal nástup strojovej veľkovýroby. Najvyspelejšie krajiny rozširovali svoju koloniálnu nadvládu.

So zvyšujúcim sa počtom proletariátu rástli aj jej politické ambície. Svoju ideológiu získalo prostredníctvom učenia K. Marxa a F. Engelsa. Medzinárodnú platformu dostalo hnutie v I. internacionále (1864) a o 7 rokov sa proletariát prvý raz pokúsil nastoliť diktatúru proletariátu vo Francúzku. K medzníkom nastolenia novej politickej formácie zaraďujeme Parížsku komúnu a Veľkú októbrovú socialistickú revolúciu (Perútko a kol., 1984).

V rokoch 1929-1933 svetovou ekonomikou otriasli dve veľké ekonomické krízy. Dochádza k výrazným nacionalistickým tendenciám v Taliansku, Nemecku a Japonsku.

II. svetová vojna sa skončila porážkou svetového fašizmu, predovšetkým zásluhou Ruska. Vytvorenie socialistickej sústavy sa pomer síl vo svete zmenil. Vedecko-technická revolúcia umožnila rýchly rozvoj výrobných síl, no mala aj svoje negatíva: intenzívny rast zbrojenia, narastanie protirečenia medzi technickou vyspelosťou a možnosťou jej zvládania, viedla k novej forme zotročenia človeka (Perútko a kol., 1984).

Mimoriadne zmeny nastali na politickej mape sveta. Z početných kolónii vzniká rad suverénnych štátov, ktoré svojou socialisticou alebo neutrálnou orientáciou výrazne ovplyvnili svetové dianie. Oblasť vedy, techniky, umenia a kultúry prešla od 17. storočia intenzívnym a zložitým vývojom. V novoveku sa veda definitívne odvrátila od nadprirodzeného a náboženských predstáv, aby nastúpila cestu k objektívnemu skúmaniu reality.

Do spoločenského vedomia zasiahlo učenie K. Marxa a F. Engelsa, ktoré predstavuje systém ucelených filozofických, ekonomických a sociálnopolitických názorov. Rozvoj vedy urýchlil tempo technického pokroku. Pre oblasť výchovy a vzdelania v období kapitalizmu je príznačná demokratizácia vzdelania, postavenie výchovy na vedecké základy,

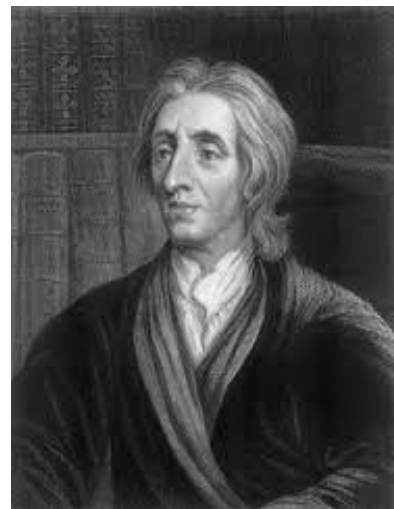
osamostatnenie pedagogiky a jej vedných odvetví. Nástup kapitalizmu predstavoval formovanie novodobej telesnej výchova a vznik športu.

5.2 Telesná kultúra v období vzniku kapitalizmu

Rozvoj kapitalistického spôsobu výroby viedol k prvým víťazným buržoáznym revolúciám v Holandsku a Anglicku. Čo sa odrazilo aj v dielach niektorých filozofov a pedagógov. Jedným z najvýznamnejších predstaviteľov, ktorý mali najväčší vplyv na telesnú kultúru, bol John Locke.

John Locke (1632-1704)

Bol súčasťou anglickej revolúcie ako filozof, ekonóm a spisovateľ. Vo svojom diele „Skúmanie o ľudskom rozume“ rozvinul teóriu poznania materialistického empirizmu, kde prezentuje skúsenosť ako jediný zdroj ideí. Pre telesnú výchovu má veľký význam jeho dielo „Niekoľko myšlienok o výchove“, kde jednou z hlavných myšlienok je – Zdravý duch, v zdravom tele. Cieľom jeho výchovy je gentleman, pripravený na praktický život, ktorý dokáže rozumne a výhodne spravovať svoje záležitosti (Seman, 2012).

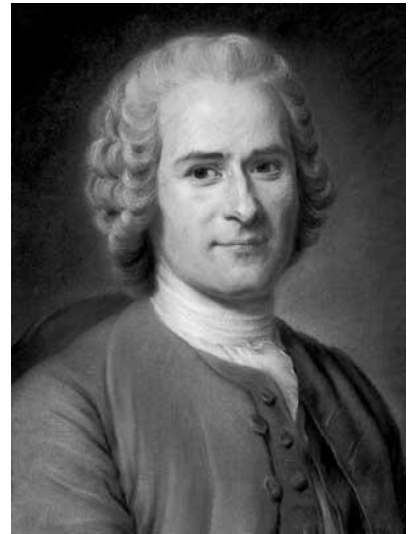
Obrázok 6: J. Locke

Poukazuje na potrebu rozvoja pohybového ústrojenstva a zdokonaľovania zmyslových orgánov, otužovania tela a získavania praktických návykov, akými boli: (plávanie, jazda na koni, šerm, zápas, veslovanie, streľba). Okrem toho je potrebné zdokonaľovať vôľové vlastnosti a naučiť sa spoločenskému bontónu. Jeho spôsob rozvoja výchov sa zameriaval len na anglickú buržoáziu, no aj napriek tomu sa jeho názory rozšírili a uplatnili aj v iných krajinách. Aj vďaka nemu sa zaviedla telesná výchova do anglických škôl.

Vo Francúzku bolo obdobie 18. storočia obdobím úpadku telesnej kultúry. Vyvrcholením triedneho nátlaku bola Francúzka buržoázna revolúcia, ktorá na čele s osvietencami zmenila triedne pomery. Zmenil sa spôsob národného vzdelávania, ktoré bolo bezplatné a do vyučovacieho procesu sa zaviedla telesná výchova. Pre pedagogiku a telesnú výchovu majú význam diela Jeana Jacqua Rousseaua.

Jean Jacques Rousseau (1712 – 1778)

K jeho najvýznamnejším prácam patrili diela „O pôvode nerovnosti medzi ľuďmi“ a „Spoločenská zmluva“ – tu ostro kritizuje feudálne stavovské skazy, despotický režim proponuje buržoázu demokratickú, rovnosť ľudí a slobodu. Veľký prínos má jeho dielo „Emil alebo o výchove“. Rousseau sa stal ideovým tvorcom prirodzenej metódy v telesnej výchove, kde hlásal návrat k prírode, aby deti boli vychovávané v súlade s prírodou primerane svojmu veku. Veľkú pozornosť venuje rozvoju zmyslových orgánov – na zlepšenie zraku a hmatu ponúka rôzne hry, ktoré realizoval aj v noci (zbavovanie detí strachu z tmy).

Obrázok 7: J. J. Rousseau

Zdôrazňuje otužovanie, kritizuje nevhodné oblečenie mládeže, ktoré im bráni v pohybe má výhrady voči uniformite, žiada aby náčinie sa prispôbovalo deťom, zamestnanie detí by malo byť primerané veku.

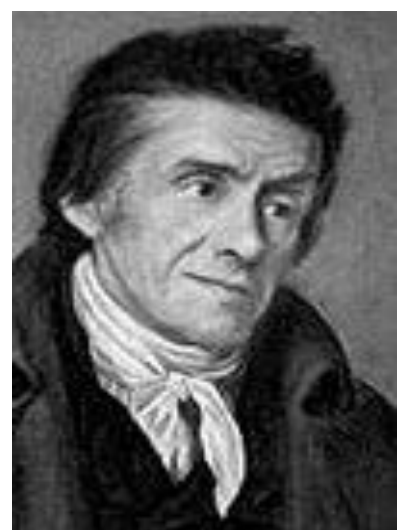
V samotnej telesnej výchove zdôrazňuje 3 fázy:

1. telesné otužovanie,
2. telesné otužovanie a rozvoj zmyslov,
3. telesné otužovanie a rozvoj zmyslov a rozvoj pohybových schopností.

Jeho sústava mala aj svoje nedostatky – nie celkom správne určuje obdobie detského veku, nesprávne chápe postavenie žien, avšak klady jeho sústavy značne prevyšujú ich nedostatky. Ďalším pokračovateľom osvietenstva bol Švajčiar Johann Heinrich Pestalozzi.

Johann Heinrich Pestalozzi (1746 – 1827)

Už počas štúdií pôsobil ako osvietenec medzi švajčiarskym roľníckym ľudom za čo bol perzekvovaný, videl biedu roľníckej mládeže, snažil sa ju vychovávať v duchu diela Rousseaua. Pedagogické uznanie získal na základe pôsobenia v Sfertone (Francúzsku), kde vytvoril metodiku základného telesného vzdelania, vyučovanie materského jazyka, aritmetiky a geografie. Vo svojich dielach sa usiluje o prebudovanie spoločnosti a zlepšenie života roľníkov a remeselníkov osvietením veľkostatkárov i prostého ľudu.

Obrázok 8: J.H. Pestalozzi

Výchovu chápe ako rozvíjanie prirodzených schopností v súlade s vývojom prírody pri sústavnom zdokonaľovaní sa. V diele – „Elementargymnastik“ podáva akýsi návod telesných cvičení, bol presvedčený, že vykonávanie telesných aktivít je podmienené dobrým zdravotným stavom. Zdôrazňoval prirodzenosť a dostatok voľného priestoru pre kreativitu pri vykonávaní pohybovej činnosti. Dôraz tiež kládol na cvičenia flexibility, ktoré pokladal za integrálnu súčasť celkovej pohybovej zdatnosti. Vypracoval didaktickú metódu ako má učiteľ viesť hodinu telesnej výchovy. Významným prínosom Pestalozziho bola jeho schopnosť prepojiť všetky zložky výchovy, kde systematicky uplatňoval aj pracovnú výchovu. Zároveň patril k zakladateľom školskej telesnej výchovy.

5.2.1 Vznik filantropín

V polovici 18.storočia začalo osvietenstvo prenikať ja do Rakúska a Pruska. Na základe generálneho školského reglamentu sa začalo zavádzať všeobecné školské vzdelanie, kde bolo povinné naučiť sa písať, čítať a počítat'. Telesná výchova mala charakter rytierskych cvičení a bola určená pre šľachticov. Značne nízka úroveň telesnej výchovy a telesné tresty boli podnetom k reformácii školstva. Hlavným výchovným prostriedkom tejto doby bola podľa pruskej armády palica. Telesná výchova sa v týchto školách vôbec nevyučovala, ba dokonca zakazovala (Perútka a kol., 1984).

V roku 1774 založil Johan Bernhard Basedow Filantropínium - školu lásky k človeku a dobrých mravov, v ktorej uplatňoval pedagogické zásady humanistov a osvietencov. Telesnú výchovu zaradil medzi vyučovacie predmety, obsahom ktorej boli cvičenia praktizované na rytierskych akadémiách rozšírené o antické a ľudové prejavy telesnej kultúry. Vo filantropíne sa vychovávali deti bohatých mešťanov a neskôr i nadaných detí z chudobných rodín.

Vo výchovnom procese sa zdôrazňoval princíp názornosti vyučovania. Tanec, šerm a jazdu na koni vyučovali odborní učelia. Je pravdou, že tieto možnosti mali len tzv. akademisti – synovia šľachticov a bohatých mešťanov, ktorí si mohli dovoliť značné náklady spojené s ich vyučovaním. Pre ostatných fabulistov, sa v telesnej výchove uplatňovali viac prirodzené a ľudové cvičenia. Basedow zostavil špeciálny Dessauský pentatlon (beh, skok, šplhanie, nosenie bremien, cvičenie rovnováhy), a zaviedol rôzne náradia a náčinia (palice, žrde, kladiny, hojdacie dosky, chodúle, rebríky a pod.) k cvičeniam rovnováhy zaradil aj kĺzanie, korčuľovanie a niektoré hry. Žiaci ústavu často chodievali na výlety a exkurzie do prírody.

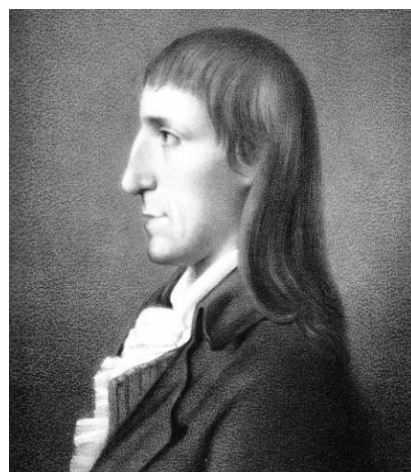
Z pedagógov, ktorí pôsobili na dessauovskom filantropíne treba spomenúť Ch.G.Salzmann (1744-1811), ktorý podľa vzoru Basedowa založil filantropínium v Schnepfenthale pri Gothe (kde dodnes stojí škola s múzeom významného učiteľa tohto smeru J.CH.Fridrich GutsMuthsa). Ďalším významným učiteľom v Dessau bol G.U.Anton Viether (1763-1836), ktorý si viedol písomne prípravy jednotlivých vyučovacích hodín telesnej výchovy. Svojich zverencov viedol k aktivite, čomu napomáhala aj „tabuľa cti“, podľa ktorej mal každý žiak prehľad o správaní v ústave. Významne je jeho dielo „Pokus o encyklopédiu telesných cvičení“, ktoré obsahovalo dejiny telesnej výchovy, systematiku telesných cvičení a rôzne metodické poznámky.

K ďalším predstaviteľom, ktorí pôsobili ako učelia v tomto ústave patrili Christian Salzmann (zakladateľ filantropínu v Schnepfenthale) a Anton Vieth. Od roku 1786 pôsobil v Salzmannovom filantropíne Johan CH. Fridrich GutsMuths.

Johan Ch. Fridrich GutsMuths (1759 – 1839)

Vo filantropíne pôsobil ako učiteľ telesnej výchovy, pokladá sa za zakladateľa nemeckého telocviku. Separoval telesnú výchovu od fyzickej práce a navrhol gymnastické cvičenia pre jednotlivé skupiny pracujúcich.:

1. skupina – roľníci (rozvoj cvičení obratnosti),
2. skupina – remeselníci (túto skupinu vyzdvihoval),
3. skupina – duševne pracujúci (tu konštatoval celkovú telesnú slabosť, ochabnosť svalstva, zvýšenú dráždivosť, nedostatok pohybových zručností a slabé zdravie).

Obrázok 9: J. Ch. F. GutsMuths

Do gymnastiky zaradil celý obsah telesnej výchovy vrátane pohybových a zmyslových hier a vyzdvihoval význam plávania. GutsMuthsovi sa vtedajšia Nemecká populácia javila ako fyzicky slabá, málo obratná, zdôrazňoval, že populácia trpí nedostatkom pohybu. Nízku pohybovú zdatnosť v spoločnosti videl predovšetkým v pokroku a celkovom smerovaní ľudstva. Svoje mnohoročné skúsenosti tiež prezentoval v diele „Hry na cvičenie a osvieženie tela a ducha“ (1796). V skutočnosti sa toto dielo stalo klasikou v oblasti pohybových hier v diele „Gymnastika pre mládež“. Na jeho prácu nadväzovali predstavitelia Turnérskeho hnutia.

5.3 Telesná kultúra v rozvinutom kapitalizme

Revolučné obdobie a Napoleonove dobyvačné vojny etablovali masovosť armád v jednotlivých krajinách. Úspech útoku a obrany závisela od schopnosti štátu zoskupiť, sústrediť a vycvičiť armádu. Táto skutočnosť podmienila vznik organizovanej brannej a telesnej prípravy v dobrovoľných telovýchovných spolkoch. Tento proces začal prebiehať v Nemecku na začiatku 19. storočia. Prvý spolok, ktorý vyhlásil propagáciu a rozšírenie gymnastiky medzi ľud, bol Zväz cnostných (Tugendbund), založený v roku 1808 v Kráľovci. Ďalší spolok vznikol v roku 1810 v Berlíne pod názvom Spolok priateľov Pestalozziho, ktorého členom bol zakladateľ Turnérskeho hnutia Fridrich Ludwigh Jahn.

5.3.1 Turnérske hnutie

Vlastenecké spolky participujúce na oslobodzovacích bojoch proti Napoleonovi sa zameriavali na rozvoj telesných cvičení, ktoré mali vojenský charakter. Neskôr sa telesné cvičenie pokladalo v prvom rade za vec vlastenectva a národnej hrdosti. Nemecká vláda však turnérske hnutie dlho nepodporovala a v roku 1819 ho zakázala. Tento zákaz platil až do roku 1842. Turnéri sa v období zákazu turnérsťva stiahli do ilegality a neskôršie sa výrazne podieľali na revolučných bojoch v rokoch 1848 až 1859.

Do spolku vstúpil aj vlastenecky zapálený Fridrich Ludwigh Jahn (1778-1852), ktorý v Berlíne v roku 1811 založil verejné cvičisko. Väčšiu časť svojich cvičení prevzal od GutsMuthsa. Jahn chápe telesné cvičenia ako prostriedok, ktorý jedincovi pomôže obnoviť stratenú rovnováhu medzi telesným a duševným (Perútka a kol., 1984).

Ďalší smer, ktorí v tomto období v turnérskom hnutí vznikol, bol tzv. apolitický, pestujúci „čistý“ telocvik. Jedným z jeho predstaviteľov bol E. Eiselon, ktorý vo svojom súkromnom ústave vyučoval gymnastiku. Podobne pôsobil H. F. Massmann, ktorý vo svojej súkromnej škole uplatnil aj švédsku gymnastiku. Typickými predstaviteľmi „apolitického“ krídla turnérov boli A. Rawenstein (1801-1881), K. Wassmannsdorf (1821-1906) a K. Euler (1828-1901). Rawenstein pôsobil vo Frankfurte nad Mohanom známy je najmä vydaním učebnice o telocviku.

O zavedenie turnérskeho telocviku do škôl sa zaslúžil tiež Adolf Spiess ((1810-1858) bojoval za telesnú výchovu ako predmet školského vyučovania, kde zaradil prostné a poradové cvičenia, ktoré prepracoval do najmenších podrobností. Žiadal o odborne vzdelaného učiteľa. Jeho hlavnými prácami boli „Náuka o telocvičnom umení“ (1840-1846 v štyroch zväzkoch) a „Telocvičná kniha pre školy“ (1847-1851). Osobitné postavenie

v nemeckej telesnej výchove má Hugo Rothstein (1810-1865), ktorý propagoval švédsky smer. Vydal rozsiahle dielo „Gymnastika“.

5.3.2 Švédsky smer

Myšlienky J. J. Rousseaua a činnosť filantropín inšpirovali dánskeho pedagóga Franza Nachtegalla (1777-1847), ktorý v roku 1799 vo svojej krajine založil Spoločnosť na podporovanie telesnej výchovy a neskôr školu pre učiteľov gymnastiky. Dôraz kládol na gymnastiku, bol aj autorom špeciálnej učebnice gymnastiky pre ľudové a meštianske školy. Na jeho prácu nadviazal Švéd Peter Henrik Ling.

Pehr Henrik Ling (1776 – 1839)

Pôsobil v Kodani osobne spoznal účinky telesných cvičení na upevnenie zdravia. Viedlo ho to k myšlienke zostaviť taký súbor cvikov, ktoré by presne určenými pohybmi mali pozitívne ovplyvniť telesný rozvoj, konzekventne celkovú homeostázu človeka. Štúdiom anatómie sa snažil vytvoriť účinný systém telesných cvičení a do svojej sústavy zaradil len tie cvičenia, o ktorých bol presvedčený, že pozitívne vplyvajú na telesný rozvoj.

Obrázok 10: P. H. Ling

Pri tvorbe cvikov sa riadil zásadami:

- 1.) gymnastika má slúžiť zdravému rastu a vývinu mládeže, vrátiť jej pôvodnú telesnú dokonalosť a priniesť do súladu s krásami ducha,
- 2.) cvičenia i náradie sa musia riadiť potrebou mládeže,
- 3.) najprv treba pracovať na odstránení nesprávneho držania tela nápravnými cvičeniami a potom pristúpiť k cvičeniam zameraným na vyšší stupeň t. dokonalosti.

Cvičenia delil podľa vonkajších znakov na:

- a.) cvičenia bez náradia (bez odporu, s odporom jedného alebo dvoch cvičencov),
- b.) cvičenia na náradí (visy, šplh, klony, skoky, + cvičenia s náčiním).

V roku 1813 P. Ling dostal povolenie otvoriť Kráľovský ústredný gymnastický ústav v Štokholme, kde sa stal riaditeľom. Je autorom diela Niekoľko slov o gymnastike. Rozlišoval 4 druhy gymnastiky – vojenskú, pedagogickú, zdravotnú a estetickú. Odporúčal vyučovať

gymnastiku na nižších a stredných školách. Vďaka jeho vedomosti z anatómie sa prehĺbili poznatky o teórii telesnej výchovy. Po jeho smrti vyšlo jeho dielo, ktoré dokončil jeho syn Hlajmar Ling „Všeobecné základy gymnastiky“, pozostávajúceho so šiestich častí: 1. zákony ľudského tela, 2. základy pedagogickej gymnastiky, 3. základy vojenskej gymnastiky, 4. základy liečebnej gymnastiky, 5. základy estetickej gymnastiky, 6. prostriedky a pomôcky gymnastiky. Špecifikom Švédskeho systému je zdravotné zameranie a liečebná gymnastika: aktívne a pasívne cvičenia. Na zvýšenie účinkov jednotlivých cvičení navrhol aj gymnastické náradie, vznikli rebriny, kladiny, lavičky, rebríky, laná (Perútka a kol., 1984).

5.3.3 Športovo – gymnastické hnutie vo Francúzsku

Po porážke Napoleona Francúzsko muselo zaplatiť veľké kontribúcie a vydržiavať okupačnú armádu. V tomto období došlo k všeobecnému úpadku telesnej kultúry vo Francúzsku. Vzdelávací systém prevzala do rúk cirkev, ktorá telesnej výchove neprikladala veľký význam. Po odchode okupačných vojsk sa opäť sa začala formovať armáda, do ktorej sa zavádzala telesná príprava. Riadením tohto procesu bol poverený Španielsky pedagóg Francesca Amorosa (1770-1848).

Vojenský telovýchovný ústav bol opäť založený v roku (1852). Amorosova príručka telesnej, gymnastickej a morálnej výchovy „Manuel d'éducation physique, gymnastique et morale“ (1830) sa na niekoľko desaťročí stala základnou učebnicou telesnej výchovy vo Francúzsku. V učebnici opísal: základné cvičenia, pochody, skoky, cvičenia rovnováhy, prekonávanie prekážok, šplhanie, nosenie, plávanie, zápas, šerm, streľbu, tanec, spev a telesnú prácu. Zostavil aj špeciálnu skúšku telesnej zdatnosti, ktorá sa uplatnila v armáde (Perútka a kol., 1984).

K ďalším propagátorom telesnej výchovy môžeme zaradiť Hippolyte Antoine Triata (1813-1881), ktorý rozpracoval projekt popularizácie telesnej výchovy pre široké masy obyvateľstva. Jeho ambíciou bolo vybudovať verejné ihriská prístupné pre všetkých občanov a Phkiona Heinricha Cliaa (1782-1854), ktorý v roku 1819 vydal dielo „Cours élémentaire de gymnastique“ (Kurz základnej gymnastiky).

Do polovice 19.storočia spadajú vo Francúzsku aj začiatky rozvoja športu. Prvým športom, v ktorom sa po vzore Anglicka začali organizovať súťaže, bolo veslovanie (prvé preteky sa konali r.1834 na kanáli Villete). Následne v roku 1853 sa už konali prvé majstrovstvá Francúzska.

5.3.4 Rozvoj športu v Anglicku

Geografická poloha Anglicka nenútila vytvárať podmienky na telesnú prípravu masových záloh armády ako to bolo na kontinente. Anglicko sa opieralo hlavne o menej početné námorníctvo, ktoré ochraňovalo a stále rozširovalo svoje koloniálne impérium. Rozmachom manufaktúrnej výroby v Anglicku ovplyvnil aj rozvoj školstva. Predstaviteľom Anglickej telovýchovnej školy je John Lock, ktorý akcentoval v telesnej príprave detí a mládeže súťaživé a herné metódy čo sa prejavilo aj na školách. Súťaženie ako základná črta športu sa začala uplatňovať profesionálne už v 17. a 18. storočí.

Šľachtický patrón si najímал päsťiarov, bežcov, jockejov a pod. Šľachtici a bohatí mešťania pestovali telesné cvičenia a súťažili len zo záľuby „amatérsky“ profesionálov podceňovali a neuznávali. Tým sa v podstate vyššie vrstvy chránili pred porážkami na športovom poli, ktoré by nevyhnutne nasledovalo po vzájomných stretnutiach.

Moderný šport existuje zhruba dvesto rokov, ale pojem šport (z latinského disportare – baviť sa, stráviť príjemne čas) sa začal objavovať asi v 14. storočí. Keď sa popri telocvičných systémoch v 19. storočí uplatnil aj novoveký šport, športové súťaženie sa v mnohých prípadoch chápalo ako „pokračovanie vojen športovými prostriedkami“: nie ako zábava, ale ako usmerňovaná agresivnosť (Grexa, 2006).

Grexa (2006) popisuje vývoj športu s vývojom ľudstva a rozdeľuje ho na biologicko-sociálny fenomén a spoločenský jav.

Novoveký šport sa nie náhodou zrodil práve v Anglicku, prvej krajine industriálnej éry a vyvinul sa z nasledovných prameňov:

- a) ľudových hier a zábav,
- b) z obrodenia antickej agonistiky,
- c) zo súťaživosti pestovanej na humanistických, neskoršie i jezuitských školách, a najmä na anglických svetských školách,
- d) z domorodých hier a telesných cvičení, ktoré často práve v anglických podmienkach dostali charakter moderných športov.

Základnou organizačnou jednotkou pre pestovanie športu sa stali kluby ako záujmové združenia pestujúce zvolený šport. Väčšina klubov v Anglicku vznikla v druhej polovici 19. storočia. Medzi prvé kluby patrili jazdecký Jockey Club v roku 1750. Kráľovský a starý golfový klub v roku 1754 a Marylebone Cricket-Club v roku 1788. V podstate však základy anglickému športu dali kolégia. (Oxford, Cambridge, Eton, Rugby). V týchto inštitúciách

žiaci denne cvičili, šport sa pre nich stál súčasťou každodenného života. Venovali sa atletike, plávaniu, veslovaniu, kriketu, futbalu, streľbe a iným aktivitám. Pri hodnotení jednotlivých telovýchovných systémov v Európe, patril anglický systém k tým najlepším. P.F. Lesgaft označil anglickú výchovu za otcovskú bez prehnanej nežnosti, prísnu, ale nie puntičkársku, náboženskú bez fanatizmu a mravnú bez pokrytectva Lesgaft ďalej tvrdí, že tento systém rozriešil ťažkú úlohu spojenia disciplíny so slobodou, čo sa prejavilo aj v práci pedagógov, pre ktorých platila zásada – nikdy nežiadať od dieťaťa to, čo nemôže vykonať.

Významným pedagógom, ktorý sa v prvej polovici 19. storočia pričínal o zavedenie výchovy športom, bol Thomas Arnold (1795-1842). Ako riaditeľ pôsobil na kolégiu Rugby 14 rokov a v 30 rokoch 19. storočia s nej urobil vedúcu školu v Anglicku. Zdôrazňoval výchovu žiakov k samostatnosti, ktorá prispieva k telesnému, duševnému a citovému rozvoju osobnosti. Podporoval vzájomne súťaženie v známom kolektíve pod dozorom pedagóga. Na základe toho sa začali organizovať medziškolské a medzinárodné súťaže (Např. súťaž vo veslovaní medzi Oxfordom a Cambridgeom sa začala organizovať v roku 1829).

K ďalším výrazným osobnostiam druhej polovice 19. storočia môžeme zaradiť Herberta Spencera (1820-1903). V roku 1861 vyšlo jeho hlavné dielo „Výchova rozumová mravná a telesná“. Ako filozof bol jedným zo zakladateľov moderného buržoázneho filozofického smeru pozitivizmu. Spencer zdôraznil potrebu telesnej výchovy aj pre dievčatá. Podrobil ostrej kritike zastarané názory na ideál mladej dámy – jemnej, krehkej a telesne slabej.

Z dôvodu rozvoja športu začali v Anglicku vznikať športové asociácie. Prvou národnou asociáciou bola futbalová asociácia, ktorú založili v roku 1863. V polovici 19. storočia sa Anglický šport začal šíriť aj do iných krajín, najmä do USA, kde podobne ako v Anglicku boli školské zariadenia základom jeho rozvoja. V roku 1861 vznikla v Bostone škola pre cvičiteľov a učiteľov telesnej výchovy. Americký systém telesnej výchovy existoval v Spojených štátoch amerických popri modernom športe a bol, v súvislosti s popularitou športu, menej známy. Tento systém sa zameriaval na telesnú krásu a na duševný rozvoj a jeho najvýznamnejším predstaviteľom bol pedagóg a zakladateľ telesnej výchovy na Harvardskej univerzite Dudley Allen Sargent (Grexa, 2006). O rozvoj športu v USA sa pričínala organizácia YMCA (Young men's christian association) – kresťanské združenie, ktoré do svojho programu zaradilo aj pestovanie športu.

Niektorí predstavitelia buržoáznej inteligencie videli následky bezohľadného vykorisťovania a pokúšali sa nájsť také formy organizácie spoločnosti, ktoré by mohli uspokojiť hmotné záujmy buržoázie a súčasne by odvrátili telesný a rozumový úpadok pracujúcich. Medzi nich patrili Henrih Claudio Saint-Simona(1760-1825), Francois M. CH. Fourier (1772-1837) a Robert Owen (1771-1858).

Za hanbu buržoáznej sústavy výchovy sa pokladala skutočnosť, že výchova je nedostupná deťom pracujúcich. Kritizoval nesúlad medzi výchovnými a vzdelávacími prostriedkami a potrebami dieťaťa. Robert Owen zase videl korene sociálneho zla v nevzdelanosti ľudí. Pre deti robotníkov otvoril školu, v ktorej dostávali intelektuálnu a telesnú výchovu v úzkom spojení s pracovnou výchovou. Na hry, gymnastické a vojenské cvičenia vybudoval ihriská na ktorých mali dozor vychovávatelia. Ním navrhované komúny sa však dlho neudržali.

Ideológmi robotníckej triedy sa stali Karol Marx (1818-1883) a Fridrich Engels (1820-1895). V ich prácach o vývoji spoločnosti sa jasne črtá aj úloha výchovy, v ktorej vidia hlavne prípravu na užitočnú prácu. Tvrdili, že v triednej spoločnosti má výchova vždy triedny charakter a že v skutočne všestrannú výchovu bude môcť zabezpečiť len beztriedna spoločnosť. V diele „Manifest komunistického strany“ zdôraznili aj potrebu verejnej a bezplatnej výchovy všetkých detí a odstránenie továrenskej práce detí v jej doterajšej podobe. Podali ostrú kritiku buržoáznej spoločnosti a jej výchovy.

K. Marx poukazuje aj na možnosť spojenia vyučovania s gymnastikou, kde zahŕňa aj vojenské cvičenia a telesnou prácou. Pod výchovou zahŕňajú tri hlavné komponenty:

1. duševnú výchovu,
2. telesnú výchovu aká sa uskutočňuje v gymnastických školách a na vojenských cvičeniach,
3. polytechnickú výchovu, pri ktorej sa deti alebo mládež oboznámia s hlavnými zásadami všetkých výrobných procesov a zároveň sa naučia zaobchádzať s najjednoduchšími nástrojmi rôznych pracovných odvetví.

5.4 Telesná kultúra v období imperializmu

Od začiatku 20. storočia vo svete dochádza k sociálno-ekonomickej nerovnosti a politickým zmenám najmä v Európe. Nemecko sa dožadovalo nového rozdelenia sveta. Vypukli prvé imperialistické vojny, tento proces vyvrcholil vypuknutím prvej svetovej vojny (1914-1918).

Z potrieb rozvoja výroby a príprav na vojny, vzrástol aj význam výchovy a vzdelania, vrátane telesnej výchovy, športu a turistiky, ktoré postupne začali v kapitalistickej spoločnosti zohrávať dôležitú úlohu. A to jednak progresívnu, ako rekreačný, výchovný, vzdelávací a zdravotný činiteľ, jednak retardačnú, odvádzali alebo mali odvádzať masy od triedneho boja a slúžili na prípravu armády. Kým v prvých dvoch tretinách 19. storočia vznikali veľké gymnastické systémy, poslednú tretinu charakterizuje prudký rozvoj predovšetkým športového hnutia, ktorého prvým vrcholom bol vznik moderných olympijských hier a medzinárodných športových organizácií. Šport v tomto období sa stáva politickým nástrojom propagácie spoločenského systému hlavne v socialistických krajinách východnej Európy.

S rozvojom obchodu a dopravy súvisel aj rozmach postupne mohutnejúcej turistiky. Na ďalší rozvoj gymnastických telovýchovných systémov mal mimoriadny vplyv aj rozvoj vedy, najmä medicínskych – fyziológia, hygiena, tiež pedagogika a história. Úsilie o ovplyvnenie výchovy mládeže v kapitalistickom duchu viedlo ku vzniku detských a mládežníckych organizácií, ako boli napr. skauting, YMCA, YWCA a pod., ktoré sa zameriavali predovšetkým na mimoškolskú činnosť.

Kapitalistické športové telovýchovné, turistické a mládežnícke organizácie sa vo viacerých krajinách jednoznačne postavili za politiku svojich vlád. Ich militarizácia vyvrcholila v rokoch pred prvou svetovou vojnou (najmä v Nemecku, Francúzku a i.).

Vo vyspelých krajinách Európy sa školská telesná výchova stala povinnou, majoritne mala výrazne drilový charakter (hromadný mechanický výcvik) najmä v Nemecku, Francúzsku, Rakúsko-Uhorsku.

Aj napriek tomu rozvoj vedeckých poznatkov a vzrast významu športu aj tu v prvom desaťročí 20. storočia viedol k postupným reformám školských osnov telesnej výchovy v prospech naturálnych cvičení.

Môžeme konštatovať, že na konci 19. storočia a začiatku 20. storočia sa začala venovať väčšia pozornosť aj telesnej výchove žien, ktorá dovtedy nebola prioritou.

Vo svojich začiatkoch moderný šport musel prekonať množstvo prekážok aby sa vyprofiloval do dnešnej podoby, vychádzal pri tom s týchto známych zdrojov:

- anglické ľudové hry a zábavy,
- obrodzenie antickej agonistiky,
- súťaživosť pestovaná v školách,
- domorodé hry a cvičenia z kolónií (Seman, 2012).

Celkove telesnú kultúru v období kapitalizmu možno charakterizovať následnými znakmi:

- ideová, organizačná, čiastočne obsahová roztrieštená.
- neplánovitá, prejavovala sa disproporcionalitou rozvoja telesnej kultúry,
- začala sa komercionalizovať (profesionalizmus v športe),
- vzniká dialektický protiklad amaterizmus - profesionalizmus.
- do sedemdesiatych rokov 20. storočia aj apolitická idea t.j. postulát, že šport, telesná výchova a turistika sú oblasti, ktoré zotierajú triedne rozdiely a pomáhajú vzájomnej spolupráci medzi triedami.

5.4.1 Rozvoj telovýchovných vied

Nové vedecké poznatky najmä v oblasti zákonitosti pohybu, prispeli k modernizácii starých gymnastických systémov a dali podnet na vznik nových. Mimoriadne zásluhy v tejto oblasti majú P. F. Lesgaft, G. Demény, F. Lagrange a I. M. Sečenov.

Lesgaft (1837-1909) ostro kritizoval vtedajšie telovýchovné systémy. Jeho najvýznamnejšia telovýchovná práca je dvojzväzkové dielo „Rukoväť telesného vzdelania detí školského veku“. Táto práca prezentuje sústavu cvičení pre deti a mládež, ktorá taktiež kritizuje rôzne telovýchovné školy a systémy, ktoré autor poznal na svojej študijnej ceste po Európe. Kritizuje najmä gymnastické systémy, ktorá neprispieva k harmonickému rozvoju tela ale deformuje kostné a svalové štruktúry. Na miesto telocvičných systémov uprednostňuje športy a hry. Môžeme povedať, že Lesgaft položil základy telovýchovných vied, požaduje aby výchova bola harmonická a uvedomelá. Žiak musí vedieť prečo cvičí. Mal by cvičiť jednu hodinu denne a dvakrát ročne by mal absolvovať lekársku prehliadku. Odmietal náradie a kompetitívnu činnosť. Veľkú pozornosť tiež venoval výchove kvalifikovaných telovýchovných pracovníkov, viedol učebné telovýchovné kurzy.

V rokoch (1871-1918) sa vo Francúzku viedol boj o najlepšiu telovýchovnú sústavu a metódu. Zdravotnícke ankety na Francúzskych školách ukázali, že telesnej výchove sa nevenuje dostatočná pozornosť. Veľký podiel na reformácii telesnej výchovy vo Francúzku mali aj Lesgaftovo postoje, prístup a vízie, lekári presadzovali predovšetkým švédsky systém. Naproti tomu Pierre de Coubertin sa usiloval presadiť šport a hry. Otázkami fyziológie pohybu sa venoval J. E. Marey (1830-1904) je tvorcom grafickej a chronofotografickej metódy sledovania pohybu. V jeho práci pokračoval Georges Demény.

Georges Demény (1850-1917)

Vo svojich prácach sa zameril na fyziológiu telesnej výchovy, ktorý ostro kritizoval švédsky systém. Telesná výchova by sa mala zakladať na pohybe a skladbe pohybov, na dynamike a syntéze práce, usiloval sa o harmóniu, syntézu sily a krásy v telesnej výchove. Propagoval prirodzené cvičenia. Význam krásneho a užitočného pohybu odôvodnil v diele „Výchova a súhra pohybov“ s podtitulkom telesná výchova dievčat'a (Feč, Švedová, 2013).

Obrázok 11: G. Demény

Týmto výrazne ovplyvnil smer rytmického telocviku. Jeho tvorivá kritika významne prispela k modernizácii švédskeho systému. Demény preskúmal dovedy známe gymnastické smery, hlavne švédsky telocvik, ktorý vo svojich výskumoch ostro kritizoval. Došiel k názoru, že obsahujú neprirodzené statické cvičenia. Zastával názor, že telesná výchova a šport by sa mali zakladať na plynulosti a skladbe pohybov, a taktiež na dynamike a syntéze práce tela. Dôraz kládol na pohyb dievčat, ktorý má byť ladný, vláčný, mäkký, krúživý, úplný a nepretržitý. Ako taký má byť základom správneho držania tela, obratnosti a ohybnosti.

Deményho učenie súčasne ovplyvnilo aj Georgesa Héberta (1875-1957) zakladateľa francúzskej prírodnej metódy. Odmietal umelé cviky, vo svojej praxi presadzoval predovšetkým prirodzené cvičenia. Používal termín utilitárnej gymnastiky. Preto odporúčal iba užitočné a pre život nepodstatné cviky ako - beh, skok, šplhanie, dvíhanie, hádzanie, odpory a plávanie, ktoré prezentoval vo svojej práci „Rozumná telesná výchova“. Cvičencov triedil podľa veku a výkonnosti do skupín s rozličnou náročnosťou a dĺžkou cvičebnej hodiny od 20 do 60 minút podľa stupňa vyspelosti. Ultimátnym cieľom bola podľa Héberta výchova mužského kolektívu. Postavil sa proti prehnanému pretekaniu, proti olympijským hrám, snahám o čo najvyšší výkon - rekord.

5.4.2 Obnovenie Olympijských hier

V polovici 19.storočia sa začínajú rozvíjať jednotlivé športové odvetvia a vznikajú športové organizácie, miestneho, regionálneho, národného a neskôr aj medzinárodného charakteru. V 80 rokoch 19.stor. vznikajú národné zväzy šport sa stáva dôležitým politickým a ekonomickým prostriedkom v spoločnosti. Začínajú sa organizovať rôzne podujatia ,ktoré sa stotožňujú z myšlienkami Anglického športu – fair play, pravidlami a ideológiou súťaženía.

Medzi prvé medzinárodné súťaže môžeme zaradiť:

- tenisové majstrovstvá vo Wimbledone (1877)
- majstrovstvá Európy v plávaní (1889)
- svetové majstrovstvá v rýchlokorčuľovaní (1889)

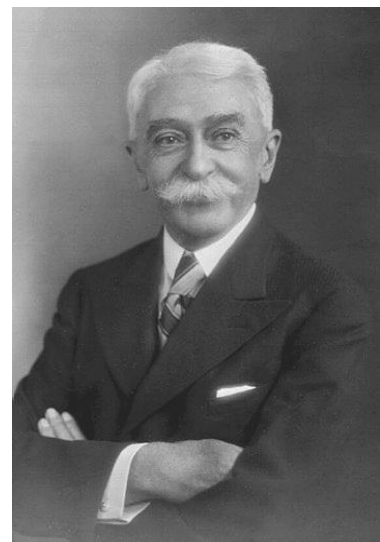
Na základe takto rozrastajúcej sa popularite jednotlivých športových odvetní vo svete bolo potrebné vytvoriť medzinárodné platné pravidlá a medzinárodné orgány. Jednými z prvých medzinárodných organizácií boli – Európska federácia gymnastiky – FEG (1881), ktorá bola v roku 1897 zmenená na Medzinárodnú gymnastickú federáciu – FIG, Medzinárodná federácia veslárskych zväzov – FISA, Medzinárodná korčuliarska únia (ISU), Medzinárodná futbalová federácia (FIFA). Výrazný milník na ceste vznikania nových medzinárodných športových federácií boli Hry I. olympiády 1896 v Aténach.

S prvým pokusom oživiť tradíciu starovekých olympijských hier sa stretávame v roku 1604, kde Robert Dover usporiadal v Catswolde *Anglické OH*. Gréci sa pokúsili usporiadať v roku 1859 olympijské slávnosti, iniciátorom ktorých bol Evangelos Zappas. A tom istom roku sa uskutočnili aj prvé *Wenlocké olympijské hry*, ktoré trvajú dodnes a sú pod záštitou Národnej olympijskej asociácie (Souček, 2011).

Vznik Olympijských hier a Medzinárodného olympijského výboru (ďalej len MOV) boli dielom iniciatívy Francúzskeho pedagóga a historika Pierre de Fredi de Coubertina, ktorý svojím internacionálnym, komplexným a ideovým zameraním položil základy novovekých dejín OH.

Pierre de Fredi de Coubertin (1863 – 1937)

25. novembra 1892 na jubilejnom zasadnutí Únie francúzskych spoločností atletických športov na Parížskej Sorbone, Coubertain navrhol obnovenie Olympijských hier, no jeho myšlienky ostali bez odozvy. Využil záujem riešenie otázok amatérizmu v športe a zvolal medzinárodný kongres, kde predstavil svoje myšlienky o obnovení olympijských hier. Z jeho iniciatívy vzišiel medzinárodný Kongres na obnovu olympijských hier, ktorý sa konal 16. – 25. júna 1894 na Sorbone v Paríži. 20. júna odhlasoval ich obnovenie a 23. júna 1894 vznikol Medzinárodný olympijský výbor Kongresu sa zúčastnilo 79 delegátov zo 49 zväzov, klubov a asociácií

Obrázok 12: P de Coubertin

z 12 krajín. Rokovanie sa uskutočnilo v dvoch komisiách: amatérskej a olympijskej.

Kongres určil hlavné zásady olympijských hier, ktoré platia dodnes:

- 1) Olympijské hry sa konajú každé 4 roky
- 2) Olympijské hry sú medzinárodné a konajú sa stále v inom meste
- 3) všetci športovci sú si rovní
- 4) športové súťaže na Olympijských hrách musia mať moderný charakter

Prvým predsedom MOV sa stal grécky spisovateľ a telovýchovný funkcionár Demétrios Bikélas (1835 – 1908), generálnym tajomníkom Pierre de Coubertin, ktorý prebral predsedníctvo v roku 1908. V roku 1896 sa v Aténach uskutočnili prvé novodobé olympijské hry. Coubertin riadil činnosť MOV, podieľal sa na tvorbe olympijskej charty a bol zakladateľom Olympijského protokolu, ktorý obsahoval otvárací a uzatvárací ceremoniál na hrách. Navrhol vlajku, znak (symbol), heslo: Citius, Altius, Fortius – rýchlejšie, vyššie, silnejšie (ich vznik sa datuje na rok 1914).

MOV sa stalo centrom medzinárodného športu, aktívnym činiteľom a podnecovateľom rozvoja telesnej kultúry vo svete. Moderné Olympijské hry vyvolali obrovský úspech a dynamický rozvoj jednotlivých športových odvetví vo svete. V jednotlivých štátoch vznikali národné športové federácie, začali sa budovať športové komplexy, boli rozpracované tréningové metódy. Šport sa stal propagátorom mieru a priateľstva medzi národmi.

I. Olympijské hry sa konali s veľkým úspechom v Aténach v roku 1896 na obnovenom antickom štadióne a zaznamenali obrovský úspech. V poradí II. v Paríži a III. V St. Louis sa niesli v tieni svetových výstav. Záujem o nich klesol, konali sa v dlhom časovom horizonte a bez potrebnej organizácie. (V roku 1906 sa konali Aténska medzihry na veľmi vysokej organizačnej úrovni). VI. Olympijské hry sa konali v Londýne, mali už vyššiu organizačnú úroveň a v rámci týchto hier sa prvý krát konala súťaž v zimnom športe v krasokorčuľovaní. Na V. olympiáde, konajúcej sa v Štokholme boli zaradené umelecké súťaže, po organizačnej stránke boli na vynikajúcej úrovni. Z dôvodu vypuknutie I. svetovej vojny (1914 – 1918) sa VI. Olympijské hry konali až v roku 1920. Do II. Svetovej vojny sa konali ešte štyri olympiády.

V roku 1924 sa po prvý krát konali zimné olympijské hry – pod názvom Týždeň zimných športov v Chamonix a ktoré boli MOV dodatočne uznané za I. zimné olympijské hry. Chronologický prehľad jednotlivých olympijských hier uvádzame v prílohe.

5.4.3 Svetová telesná kultúra v rokoch 1918 – 1945

Veľká októbrová socialistická revolúcia, prvá svetová vojna a rozpad monarchií spôsobil nové geopolitické rozdelenie sveta. Tento zložitý ekonomický a politický vývoj sa negatívne odzrkadlil aj vo vývoji telesnej kultúry, ktorá sa stala súčasťou militarizácie telesnej výchovy a športu v Nemecku, Taliansku a Japonsku. V 30 rokoch svetovej hospodárskej krízy došlo k zhoršeniu životných podmienok ľudí a tým aj k úpadku telesnej kultúry vo svete. Vo viacerých krajinách vznikli snahy o zjednotenie telesnú výchovu a šport, začali vznikať nové športy (volejbal, basketbal), ktoré sa etablovali hlavne v katolíckych mládežníckych organizáciách (YMCA, WMCA) v USA a postupne sa dostali aj na Európy kontinent.

V tomto medzivojnovom období sa vrcholí modernizácia švédskeho systému a prehlbuje sa telesná kultúra žien. Najväčší rozvoj nastal v olympijskom hnutí, ktorý sa stal dominantnou zložkou telesnej kultúry. Šport prenikol do všetkých systémov – do školskej telesnej výchovy, brannej prípravy, vojenskej prípravy i skautingu. Veľký význam pre ďalší rozvoj športu malo obnovenie Olympijských hier.

V roku 1920 sa konali v Antverpách a prvý krát zaviala nad štadiónom olympijská zástava pod prísahou športovca usporiadajúcej krajiny. V roku 1925 sa novým predsedom MOV stal Belgičan Henrih de Baillet Latour. V 30 rokoch sa spopularizovala telesná kultúra žien čo sa prejavilo aj na participácii žien na Olympijských hrách.

Reformy nastali i v školskej telesnej výchove, kde rakúsky pedagógovia Karl Gaulhofer (1885-1941) a Margarete Sreicherová (1891-1961) vytvorili „Novorakúsku metódu“. Propagovali prirodzené cvičenia v prírode a zdôrazňovali, že školská telesná výchova je základom celej výchovy a má predovšetkým výchovný a zdravotný charakter. Odporúčali ranné rozcvičky a cvičenia cez prestávky. Podrobne rozpracovali cvičebnú jednotku, ktorá sa delila na tri časti:

1. Oživujúce cvičenia (rýchla chôdza, beh... atď.),
2. Základné cvičenia (cvičenie hrudníka, drieku, cvičenia rovnováhy, cvičenie sily a obratnosti, beh a chôdza, skok),
3. Uspokojujúce cvičenia (drobné hry, pomalá chôdza atď.).

Vychádzali z biologických potrieb dieťaťa a cvičenia delili na cviky:

- vyrovnávacie: za cieľ majú odstraňovať telesné chyby
- formovacie: majú vplývať na správne držanie tela
- výkonnostné: pomocou nich dosahovať najvyššie osobné výkony
- umelé: uplatňujúce estetický pohybový prejav

Veľký význam pre rozvoj telesnej kultúry má vznik vysokých telovýchovných škôl a inštitúcií, ktoré vychovávali budúce kádre. Popularizuje sa plávanie, lyžovanie, korčuľovanie, atletika i rôzne hry.

Akceptovateľnú úroveň školskej telesnej výchovy malo Francúzsko a Anglicko. V ich školách dominoval švédsky, francúzsky a novorakúsky vplyv, pričom tradičné škandinávské školstvo vystupovalo ako jedno z lídrov.

Víťazstvo Veľkej socialistickej revolúcie položil základy budovaniu štátu nového typu. Sovietska vláda v čase občianskej vojny a bojov so zahraničnou intervenciou určili telesnej kultúre dôležité spoločensko - politické úlohy. Súčasťou vojenského výcviku sa stala telesná príprava, ktorá obsahovala gymnastiku, atletiku, športové hry a pod.

Veľký význam pre rozvoj telesnej kultúry malo uznesenie Ústredného výboru Komunistickej strany Ruska (1923), kde štátny organ zastrešoval oblasť telesnej kultúry, ktorého cieľom bolo zvyšovať práceschopnosť obyvateľstva, brannú pripravenosť, upevňovať zdravie a vychovávať široké masy obyvateľstva k plnohodnotnému spôsobu života. Masovosť športu bola prezentovaná na spartakiádnych cvičeniach (1925 prvá spartakiáda).

Paralelne vznikali dobrovoľné športové organizácie, ktoré sa podieľali na zvyšovaní výkonnosti sovietskych športovcov. Jedným z motivujúcich prvkov bolo zavedenie odznaku zdatnosti. Inovatívny prístup sa prejavil i v školskej telesnej výchovy v skvalitnení výučby, zavedením nových učebných osnov a didaktických prostriedkov.

Rozvoj športu pred druhou svetovou vojnou bol veľmi výrazný. Zväčšoval sa počet športových oddielov, klubov a telovýchovných kolektívov, kde rástla výkonnosť športovcov, čo sa prejavilo aj v medzinárodnom priestore. Druhá svetová vojna priniesla značné straty a to nie len materiálne, ale aj straty na životoch významných športovcov i zanietých propagátorov a organizátorov športu.

V roku 1928 založil Coubertin medzinárodnú kanceláriu pre športovú pedagogiku, ktorá sa zaoberala pedagogickými otázkami športu a v jednotlivých krajinách vznikali múzea telesnej výchovy. Nástupom fašizmu dochádza k rozpadu a zneužitiu rôznych športových a telovýchovných organizácií, tiež zneužitiu telesnej výchovy a športu pre účely vojenskej prípravy a politickej demagógie. K výraznej propagácii fašizmu prispelo usporiadanie zimných a letných Olympijských hier v roku 1936. II. svetová vojna mala na šport a telovýchovu vcelku veľmi negatívny dopad.

6. Telesná kultúra na našom území v období novoveku

Rozklad feudalizmu a rodíaci sa kapitalizmus priniesol zmeny aj na našom území. Národný a sociálny útlak, nadvláda cirkvi mala záporný dopad na výchovný proces a vzdelávanie českého a slovenského ľudu. Bolo preto prirodzené, že v českom a slovenskom národnom obrození sa zdôrazňuje otázka všestranného vývoja človeka, vrátane jeho pohybovej kultúry.

Úsilie o začlenenie telesnej výchovy do vyučovacieho procesu na školách nastalo v polovici 19. storočia, kedy sa telesná výchova stala nepovinným predmetom na gymnáziách a reálkach. V boji o reformu školstva v Rakúsko – Uhorsku prispel aj fyziológ Ján Evangelista Purkyňa (1787 -1869), objaviteľ živej bunky a poznatkov o nervovej sústave. Zaoberal sa problematikou fyziológie človeka, prednášal o význame telesných cvičení a ich pôsobení na organizmus. Zároveň aj sám cvičil a navštevoval súkromný telovýchovný ústav v Prahe. Dr. Miroslavovi Tyršovi pomohol vytvoriť české telocvičné názvoslovie.

Na Slovensku prispel k popularizácii telesnej výchovy Karol Kuzmány (1806 – 1866). Odporúčal zakladať telocvičné spolky, plavárne a telovýchovné zariadenia. Dôraz kládol na správnu životosprávu, otužovanie a cvičenie. Medzi priekopníkov telesnej výchovy patril aj Ferdinand Martinengo (1821 – 1895), zakladateľ prvej šermiarskej a telocvičnej školy v Uhorsku - Bratislave.

Moderný šport na našom území, ktoré bolo súčasťou Rakúsko - Uhorska, sa začal etablovať v druhej polovici 19. storočia. Začiatky, vzhľadom na zlú hospodársku a sociálnu situáciu Slovákov, boli ťažké. Obyvateľstvo malo existenčné problémy. Postupne však vznikali športové a telovýchovné spolky a kluby aj na našom území.

Medzi športy s najstaršou tradíciou na Slovensku patria: dostihy, atletika, šerm, korčuľovanie, tenis, veslovanie, cyklistika, kolky, box, plávanie, gymnastika, vzpieranie a zápasenie. Začiatkom 20. storočia sa začal rozširovať aj futbal. (Perútka a kol. 1988)

Z turistiky sa vyčlenilo horolezectvo, ktoré sa koncentrovalo vo Vysokých Tatrách, Sprievodcami boli osadníci podtatranských obcí. Propagátormi gymnastiky sa stali súkromné telocvičné ústavy, v ktorých sa udomácnil švédsky liečebný telocvik a turnerský systém.

Zimné športy, osobitne lyžovanie sa rozvíjali v oblasti Vysokých Tatier. V roku 1900 sa uskutočnili na Štrbskom plese Majstrovstvá Európy v rýchlokorčuľovaní. V roku 1903 bola v Tatranskej Lomnici vybudovaná prvá sánkarská dráha. Prvé lyžiarske preteky sa konali v Tatranskej Polianke v roku 1911.ľadový hokej vznikol až po I. svetovej vojne.

6.1 Sokolské hnutie

V 60. rokoch 19. storočia zakladala buržoázia rôzne spolky. Dôležitým historickým medzníkom v rozvoji telesnej výchovy a českého a slovenského národa bolo založenie telocvičného spolku Sokola, ktorý vznikol vo februári 1862, ktorý mal dôležitý význam pre rozvoj a popularizáciu telesnej výchovy v našich krajinách. Jeho hlavnými predstaviteľmi boli – Jindřich Fügner (1822 – 1865) – starosta spolku a Miroslav Tyrš (1832 – 1884) – zástupca starostu.

Dr. Miroslav Tyrš (1832 – 1884)

Narodil sa v Děčíne a od 6 rokov sa stal sirotou. Bol vychovávaný u príbuzných. Ako mladý študent sa zaujímal o antickú kultúru a umenie. Od detstva mal chatrné zdravie a na radu lekára začal cvičiť. Študoval na právnickej, filozofickej fakulte, študoval matematiku a anatómiu. Po absolvovaní štúdií sa stal propagátorom rozvoja telesnej výchovy, pracoval na českom telocvičnom názvosloví. Venoval sa estetike a výtvarnému umeniu. Bol jedným zo zakladateľov telovýchovných spolkov a stal sa náčelníkom v Sokole.

Obrázok 13: M. Tyrš

K jeho základným dielam môžeme priradiť: „Základové tělocviku“, kde vytvoril Sokolskú telovýchovnú sústavu a cvičenia boli rozdelené na štyri skupiny:

1. skupina – cvičenia bez náradia a podpory - poradové a prostné cvičenia,
2. skupina – cvičenia nárad'ové,
3. skupina – cvičenia pomocou iných skupín,
4. skupina – odpory – zápasy – šerm.

Stanovil tiež sokolské zásady (sila a mužnosť, činnosť a vytrvalosť, láska k voľnosti a vlasti, dobrovoľná práca a kázeň, vzájomný bratský vzťah členov).

Vrcholom jeho práce a tvorivej činnosti v Sokole bol Prvý sokolský zlet v roku 1882 (do II. svetovej vojny sa uskutočnilo 6 Sokolských zletov). Zlety mali významnú úlohu v propagácii a rozvoji telesnej výchovy. V tomto období sa začali budovať Sokolovne na území Čiech. Okrem toho sa Tyrš zaslúžil o propagáciu a rozvoj telesnej výchovy žien. Aj vďaka nemu vznikol v roku 1869 Tělocvičný spolek paní a dívek pražských, ktorý viedla Klemeňa Hanušová (1845 – 1918). Po vzniku Československa sa najviac rozvíjalo Sokolské

hnutie. Oproti predvojnovému počtu 128 017 členov (1913) vzrástol počet v r. 1920 na 562 651 príslušníkov.

6.2 Telovýchovné hnutia na Slovensku

Priekopníkom telesnej výchovy na Slovensku bol Ivan Branislav Zoch (1843 – 1921), učiteľ telesnej výchovy na slovenskom gymnáziu v Revúcej, autor prvej učebnice telesnej výchovy, ktorá vyšla v roku 1873 pod názvom „Krátky návod k vyučovaniu telocviku hlavne pre národne školy (Perútka a kol. 1980). Táto príručka obsahovala základy slovenského telocvičného názvoslovia. Podľa vzoru Sokola organizoval verejné cvičenia a žiadal aby v každom meste vznikli telocvičné spolky. Zoch odporúčal ako cvičebný úbor široké nohavice, krátky kabátik z plátna a ľahké topánky.

K najvýznamnejším centráam rozvoja telesnej výchovy a športu na území Slovenska patrili mestá – Bratislava, Žilina, Trenčín, Prešov, Košice, Banská Bystrica a Levoča.

K najstarším podujatiam patrili: Atletické preteky v Prešove (1846), bežecké prekážkové preteky v Bratislave (1864).

Na prelome storočí vzniklo Slovenské robotnícke hnutie, ktoré úzko spolupracovalo z celouhorským robotníckym hnutím. V roku 1897 vznikla robotnícka telovýchovná jednota a v roku 1903 Zväz robotníckej telovýchovnej jednoty. Jedným z ďalších dominantných hnutí bolo hnutie Orol, vzniklo v roku 1909 a koncentrovalo sa najmä v oblasti Moravy. Základnou myšlienkou hnutia bola výchova v duchu katolicizmu a vernosti k Rakúsko-Uhorskej monarchii. Prvá Orolská jednota bola založená v roku 1919 v Malackách. V 30. rokoch sa zakladali športové odbory (ľahká atletika, basketbal, volejbal, tenis, hádzaná a pod.)

Zimné športy, osobitne lyžovanie sa rozvíjali v oblasti Vysokých Tatier, kde sa uskutočnili aj prvé majstrovstvá Európy v rýchlokorčuľovaní na Štrbskom plese (1900). V roku 1903 bola v tatranskej Lomnici vybudovaná prvá sánkarská dráha.

Šport bol vo svojich začiatkoch na slovenskom území doménou bohatých. Preto aj talenty zo Slovenska odchádzali do bohatých budapeštianskych klubov. Viacerí z nich reprezentovali Uhorsko aj na olympijských hrách. Už na I. OH v roku 1896 v Aténach získal bronzovú medailu Alojz Szokol (1871 – 1932), rodák z Hronca pri Brezne, v behu na 100 metrov. Najúspešnejším našim olympionikom v období Rakúsko – Uhorskej monarchie bol plavec Zoltán Halmaj (1881 – 1956), rodák z Vysokej pri Morave, ktorý získal v drese Uhorska na OH 1900, 1904 a 1908 dve zlaté, štyri strieborné a jednu bronzovú medailu v plaveckých disciplínach.

Úroveň telesnej kultúry na našom území počas I. svetovej vojny stagnovala rozvoj nastal až po vzniku Československej republiky v roku 1918.

6.3 Československá telesná kultúra v medzivojnovom období

Vznik Československej republiky v roku 1918 splnil túžby všetkých demokratických a revolučných síl Českého a Slovenského národa, ktoré stáročia bojovali za národné a sociálne oslobodenie. Boli výsledkom národnooslobodzovacieho hnutia, sociálnych a národných revolučných pohybov i pádu habsburskej monarchie. Všetky tieto politické premeny sa prejavovali aj vo vývoji a úlohe telovýchovného hnutia.

V období rokov 1918 - 38, počas Československej republiky, vyvíjali na Slovensku športovú činnosť československé, maďarské, nemecké, poľské a židovské organizácie. Československá obec športová vystupovala v úlohe ústrednej koordinačnej organizácie. Táto bola v roku 1928 pretransformovaná na Československý všešportový výbor no Slovensko v ňom nemalo osobitné zastúpenie, podobne ako v Československom olympijskom výbore.

Medzi ďalšie organizácie pôsobiace na našom území zaoberajúce sa rozvojom voľno časových aktivít patrili turistické, skautské a robotnícke hnutia (skautské hnutie Junák, Klub československých turistov, Trampské hnutie).

Do Sokola vstupovalo mnoho členov z radov buržoázie, aby tým ukázali pozitívny vzťah ku štátotvornej „celonárodnej“ organizácii. Už 28. októbra 1918 sa zriadilo ústredie sokolskej stráže a za spolupráce Zväzu robotníckych telovýchovných jednôt, Zväzu Československého študentstva a pražského policajného riaditeľstva sa budovali národné stráže, ktoré udržiavali pokoj a poriadok robotníckeho hnutia, ktoré sa nezmierilo s tým, že Československo bolo buržoáznym štátom. Prvé sokolské jednoty vznikali na Slovensku v 20 rokoch 19. storočia (1918 – Skalica, Stupava, Predmier). Členmi týchto hnutí sa stávali vojaci, učitelia, úradníci. Náplňou boli pobyty v prírode, táborenie, turistika, rôzne športy a hry.

Okrem hnutí, ktoré vznikli na našom území našli pôsobisko u nás aj nadnárodné asociácie akými boli napr. YMCA, YWCA (Kresťanské združenie mužov a žien), ktoré sa pričínili rozvoj telesnej výchovy a športu mládeže. Vznik Československého olympijského výboru, ktorý vychádza z olympijských myšlienok sa datuje na 5. novembra 1918.

V medzivojnovom období sa na olympijských hrách zúčastnilo 18 slovenských olympionikov. Prvé medaily v tomto období získali na OH roku 1936. Striebornú - zápasník J. Herda ako aj členka gymnastického družstva M. Pálfyová.

Od konca roku 1938 vznikali samostatné slovenské športové zväzy, následne bola konštituovaná Slovenská ústredná športová rada (1939-1944), ako centrálny športový orgán Slovenského štátu. Založený bol aj Slovenský olympijsky výbor, ktorého prvým predsedom sa stal Gustáv Rehák.

Šport ako taký sa v Československu nevyvíjal rovnakým tempom, vo svojich začiatkoch mal menej akcelerovaný vývoj na Slovensku ako v Čechách, no postupne sa zrýchľoval. Konzekventne, udalosti začiatkom 40-tych rokov 20. storočia tento naštartovaný trend spomalil.

7. Formovanie telesnej kultúry po II. svetovej vojne

Koniec II. svetovej vojny a rozhodujúci podiel Sovietskeho zväzu na porážke fašizmu mali dominantný vplyv na povojnové usporiadanie sveta, čo vyústilo do obdobia „studenej vojny“. Vstup športových organizácií krajín socialistického tábora na medzinárodné športové a olympijské fórum otvoril novú etapu vývoj športu ako takého.

Povojnové roky boli charakterizované ako roky boja proti nacionalizmu, profesionalizmu a zaťahovaniu politiky do športu, proti vyvesovaniu štátnych zástav a hraniu štátnych hymien na počesť víťazov, proti štátnej podpore telesnej výchovy a športu. V oblasti amatérskej otázky vystúpili do popredia otázka tzv. štátneho amaterizmu a tzv. pseudo-amaterizmu.

V 60. rokoch však dochádza k zmierňovaniu medzinárodného napätia. Zvolanie X. olympijského kongresu 1973 otvorilo novú etapu vo vývine medzinárodného športu, etapu spolupráce jeho troch najvýraznejších zložiek, MOV, medzinárodných federácií a národných olympijských výborov.

V 70 rokoch opätovne dochádza k etape zvyšovania medzinárodného napätia. Jedným s týchto prejavov bol bojkot XXII. Olympijských hier v Moskve 1980 viacerými krajinami západného bloku. V tomto období dochádza k spolitizovaniu športu. Charakteristickou črtou tejto etapy je rozvoj telovýchovných vied zvyšujúci podiel vedecko-technického pokroku na raste športovej výkonnosti, telesnej zdatnosti a úsilia o zlepšenie zdravia. S tým súvisí aj rozvoj rozličných foriem pohybovej rekreácie, ako prostriedku boja proti civilizačným chorobám, na zvýšenie pracovných schopností a zlepšenie zdravotného stavu obyvateľstva.

Pri kladnom hodnotení tohto „hnutia pre zdravie“ nemožno opomenúť, že pri jeho rozvoji pôsobili aj predstavy o jeho vojenskom význame a prostriedku na odvádzanie širokých mas obyvateľstva od páľčivých sociálnych a politických problémov, ktoré boli tak evidentné v socialistických krajinách. Charakteristickou črtou tohto obdobia bol aj rozvoj telesnej výchovy a športu žien. Prejavilo sa to nielen vo zvýšenom počte pretekárov na medzinárodných súťažiach, ale aj zvyšovaním počtu ženských disciplín a športov na Olympijských hrách, majstrovstvách sveta a majstrovstvách Európy, a v čoraz väčšom podiele žien na práci telovýchovných a športových organizácií v národnom a medzinárodnom meradle (Novotná a kol., 2012).

Vzájomným ovplyvňovaním sa utvorili prakticky dva základné systémy telesnej kultúry: socialistický a kapitalistický, pričom v jednotlivých krajinách oboch spoločenských sústav

existovali určité modifikácie vychádzajúce z národných telovýchovných a športových tradícií. V oboch týchto systémoch sa používali niektoré prvky bývalých telovýchovných a gymnastických systémov, oba systémy sa vzájomne ovplyvňovali v odborno - technickej oblasti a preberali progresívne, inovačné formy rozvoja telesnej kultúry.

V chápaní školskej telesnej výchovy jestvujú značné rozdiely medzi jednotlivými kapitalistickými krajinami. Vo väčšine kapitalistických krajín má vplyv na rozvoj školskej telesnej výchovy štát, ktorý určuje organizáciu ako aj obsah. Inde, najmä vo Veľkej Británii a USA štátny vplyv prakticky nejestvuje a o formách, organizácii a obsahu rozhodujú školy samostatne. V západoeurópskych krajinách sa uplatňujú zmodernizované školské telovýchovné systémy, ktoré vychádzajú z tradícií francúzskej prirodzenej výchovy, novo-rakúskej školy a švédskeho systému doplneného športovými súťažami. Telesná výchova a šport je naďalej roztrieštená, aj napriek tomu dochádza k určitej integrácii, v niektorých krajinách vznikajú štátne orgány. V oblasti komercializácie vzrástol počet organizácii a inštitúcií, ktoré sa budujú na komerčnom základe vo výrobnnej oblasti i v oblasti služieb. Reprezentácia štátu naberá iný rozmer (hrdosť, nacionálnosť, spolupatričnosť, prestíž).

7.1 Medzinárodné športové a olympijské hnutie.

Na výročnej schôdzi MOV v roku 1946 v Lausanne zvolili za nového predsedu MOV Švéda J. S. Edstöma (1870-1964). Jedným z prvých problémov, ktorým MOV čelilo bolo riešenie účasti resp. neúčasti športovcov militantných krajín na OH a ZOH. MOV zamietla účasť športovcov Nemecka a Japonska na OH a ZOH v roku 1948. Ďalšou výzvou bola riešenie problému amaterizmu v športe.

V roku 1951 bol založený Olympijský výbor Sovietskeho zväzu, ktorý MOV uznal na 45. zasadnutí vo Viedni. Prejavom akceptácie socialistických krajín do MOV bolo zvolenie jednotlivých členov do vyšších orgánov MOV.

V roku 1956 na VII. ZOH v talianskom Cortine d' Ampezzo sovietska výprava dominovala a to hneď pri svojom prvom štarte na ZOH, v celkovej klasifikácii národov skončila na prvom mieste. Priebeh XVI. OH v Melbourne v r. 1956 priamo alebo nepriamo ovplyvnili niektoré politické udalosti vo svete (revolučný puč v Maďarsku r.1956, Egyptsko Izraelský konflikt).

Napätie v olympijskom hnutí postupne narastalo a nezakrylo ho ani úspešné usporiadanie ZOH a OH 1964. XVIII. OH 1964 sa prvý raz konali na ázijskom kontinente v Tokiu, kde zaznamenali veľkú účasť športovcov ázijských a afrických krajín.

Rýchly rozvoj športu v 60. rokoch spôsobil, že v roku 1967 bolo založené Generálne zhromaždenie Medzinárodnej športovej federácie MŠF (AGFI), ktoré združovala olympijské i neolympijské športy. V roku 1968 vznikli národné olympijské výbory, ako orgán pomáhajúci rozvoju olympijského hnutia pri plnom uznaní autority MOV a za úzkej spolupráci s ním, s jednotlivými NOV pri uznaní ich samostatnosti. Asociácia NOV podnietila významnú akciu, tzv. „olympijskú solidaritu“. Okrem tejto organizácie vznikli ďalšie medzinárodné organizácie NOV kontinentálneho charakteru, zo začiatku s cieľom usporiadať niektoré kontinentálne súťaže, neskôr ako činitel' aktívne pôsobiaci v rámci Asociácie NOV.

Na 84. zasadnutí zvolili prof. Vladimíra Černušáka za člena MOV na tomto zasadnutí po prvý krát boli zvolené aj ženy. Významnou súčasťou medzinárodného športového hnutia je tiež vysokoškolský šport. Medzinárodné styky vysokoškolákov sa začali po druhej svetovej vojne organizovať jednak v Medzinárodnom zväze študentstva (vzniklo v r.1949 v Prahe), jednak v študentskej organizácii nazwanej Medzinárodná študentská konferencia (CIECOSEC), ktorá združovala predovšetkým študentské organizácie západných krajín. Následne športové organizácie západných štátov ovplyvňované CICOSEC utvorili v roku 1949 vlastnú medzinárodnú športovú organizáciu „Medzinárodnú federáciu univerzitného športu (FISU).

V roku 1946 sa utvoril Medzinárodný športový výbor pracujúcich (CSIT), ktorého členmi boli robotnícke športové organizácie. V 60-70 rokoch nastal „boom“ medzinárodného športu- vznikli nové medzinárodné športové organizácie. Dochádza k novým trendom a mení sa celosvetový pohľad na telovýchovu a šport a prezentuje sa v troch oblastiach.

1. Zvyšovanie životnej úrovne,
2. Rastúci podiel voľného času,
3. Vedecko- technický pokrok (Souček, 2011).

K najvýznamnejším udalostiam v oblasti medzinárodnej spolupráce boli organizované medzinárodné konferencie o športe, ktoré začali rokom 1973 vo Viedni (prvá Európska konferencia o športe). Významnú úlohu zohrala aj medzinárodné telovýchovné a športové hnutie UNESCO, ktorá aktívne vystupuje proti diskriminácii v športe rozvíja problematiku aktívneho voľného času, zaoberá sa problematikou dopingu a komercializácie a rieši otázky rozvoja školskej telesnej výchovy.

Na medzinárodnej konferencii ministrov a predstaviteľov zodpovedných za telesnú výchovu a šport v Paríži (1976) sa riešili otázky rozvoja telesnej kultúry deti a mládeže, ktoré zahŕňali 4 základné tézy:

1. Postavenie telesnej výchovy a športu vo výchove mládeže,
2. Úloha telovýchovy a športu v celoživotnom vzdelávaní mládeže,
3. Opatrenie na rozvoj telovýchovy a športu na národnej úrovni,
4. Možnosti medzinárodnej spolupráce.

V roku 1978 bol etablovaný Medzinárodný výbor pre telesnú výchovu a šport, ktorý zastrešovala organizácia UNESCO.

Roky 80-té sú charakterizované vyhrotením studenej vojny, ktoré sa transformovali i do telovýchovného a športového hnutia v medzinárodnom meradle. V tomto období má šport výrazne politický podtón (propagácia politického zriadenia), čo sa prejavovalo na medzinárodnej scéne (absentuje konfrontácia športovcov krajín východného – západného bloku).

K demokratizácii v športe dochádza až po zmene politickej mapy sveta (rozpad satelitných štátov bývalého Sovietskeho zväzu, zjednotenie Nemecka, Nežná revolúcia u nás a pod.) v 90 rokoch 20- tého storočia.

7.2 Charakteristika rozvoja telesnej kultúry na našom území po roku 1945

Prvé obdobie po oslobodení Sovietskou armádou charakterizovalo úsilie zjednotiť telesnú výchovu a šport do jedinej masovej demokratickej telovýchovnej organizácie. Rok 1948 bol v Československu jedným s kľúčových v oblasti športu, došlo ku zjednoteniu a budovaniu jednotnej telovýchovnej telovýchovnej sústavy. V roku 1949 nadobudol platnosť Zákon o štátnej starostlivosti o telesnú výchovu a šport. Súčasne sa zriadili štátny a slovenský úrad pre telesnú výchovu a šport s príslušnými administratívnymi a výkonnými orgánmi. V 50 rokoch sa zlepšila starostlivosť o výkonnostný a vrcholový šport čo sa prejavilo na medzinárodných podujatiach (majstrovstvá Európy, Sveta, Olympijské hry). V roku 1957 vznikol Československý zväz telesnej výchovy (ČSZTV), ktorá riadila tri organizačné úseky

- základná telesná výchova,
- športy,
- turistika.

V prvej fáze sa rozvoja ČSTV sa urýchlil kvalitatívny rozvoj. Zvyšovala sa úroveň telovýchovného procesu, rýchlejšie ako predtým vzrástli počty kvalifikovaných trénerov, cvičiteľov a rozhodcov. Veľký vplyv na kvalitu telovýchovného procesu mali športové súťaže, ktorým sa venovala zvýšená pozornosť. Masovosť športu a telesnej výchovy ako taká

sa prejavila telovýchovnými slávnosťami (spartakiáda). V 80 rokoch nastal obrat ku kvalitatívnemu rastu členskej základne v jednotlivých odvetviach športu, čo podmienilo zvýšiť investičných náklady na budovanie telovýchovných zariadení a materiálne technické vybavenie.

Riadenie Československého športu bolo do roku 1989 centralizované, zamerané na jednotný celonárodný projekt športovania. Centrálne bolo zabezpečené financie pre masový rozvoj športu i reprezentáciu. Po zmenách v novembri 1989 sa začal proces demokratizácie štruktúr športových organizácií a ich decentralizácie. Nová organizácia telesnej výchovy a ďalšie vzťahy týkajúce sa dobrovoľných telovýchovných organizácií boli upravené zákonom č. 173 z roku 1990 Federálneho zhromaždenia Českej a Slovenskej Federatívnej Republiky. Rozdelením Československa na dve samostatné republiky došlo k vytvoreniu samostatných štátnych orgánov.

Po skončení II. svetovej vojny slovenskí športovci úspešne reprezentovali na vrcholových podujatiach v drese Československa. O najvýraznejšie úspechy sa pričínili zlatí olympijskí medailisti: J. Torma v boxe (1948), J. Zachara v boxe (1952), O. Nepela v krasokorčuľovaní (1972), A. Tkáč v cyklistike (1976), S. Seman a F. Kunzo vo futbale (1980), J. Pribilinec v chôdzi (1988), M. Mečír v tenise (1988).

7.3 Telesná kultúra po vzniku Slovenskej republiky v roku 1993

Telesná kultúra je súčasťou verejného sektora, ktorá zahŕňa celkovú športovú aktivitu a patrí spolu so školstvom, kultúrou, zdravotníctvom a sociálnymi službami do odvetvia rozvoja človeka, ktorých cieľom je realizácia daného poslania a z nich vyplývajúcich úžitkov pre človeka (Pullmannová Švedová, Uher, 2010).

Po zrušení centralisticky riadených organizácií v športe – ČSZTV a Zväzarmu sa zmenili aj administratívne spôsoby riadenia. Ich nástupcami sa stali: Slovenské združenia telesnej kultúry (SZTK) a Združenie športových a technických zručností SR (ZTŠČ SR).

Nežná revolúcia v roku 1989 naštartovala proces demokratizácie štruktúr športových organizácií a ich decentralizáciu. Reorganizácia telesnej výchovy a dobrovoľných telovýchovných organizácií bola upravená zákonom č. 173 z roku 1990 Federálneho zhromaždenia Českej a Slovenskej Federatívnej Republiky. Prvým legislatívnym krokom pre Slovenský šport bol v roku 1990 schválený zákon Národnej rady SR č. 198 z roku 1990 o telesnej kultúre, v ktorom bola definovaná zodpovednosť jednotlivých článkov športového hnutia a štátnych orgánov v športe. (Pullmannová Švedová, Uher, 2010).

K základným zložkám telesnej kultúry patria oblasti telesnej výchovy, šport, šport pre všetkých, turistika a pohybové umenie, tie sú organizačne napojené na ekonomické, materiálne, zdravotné, právne, inštitucionálne a organizačné podmienky.

Ústredným orgánom štátnej správy zodpovedným za oblasť športu je Ministerstvo školstva, vedy výskumu a športu Slovenskej republiky, v rámci ktorého Sekcia štátnej starostlivosti o šport zabezpečuje plnenie úloh programového vyhlásenia vlády, v kompetencii, ktorej je podpora športovej reprezentácie Slovenskej republiky, medzinárodná spolupráca v oblasti športu, legislatíva v oblasti športu, vzdelávanie, spolupráca s národnými mimovládnyimi športovými organizáciami, oblasť športu pre všetkých s celoštátnym významom. Zodpovedá tiež za poskytovanie dotácií športovým subjektom zo štátneho rozpočtu a zastrešuje aj Národné športové centrum ako aj Antidopingová agentúra Slovenskej republiky. Táto sekcia bola vytvorená až po vstupe Slovenska ako člena do EÚ.

Šport ako celok predstavuje dynamický proces rozvoja spoločnosti, čoho následkom je vývoj jednotlivých športových odvetví. **Národný program rozvoja športu** schválený v septembri 2001 je realizovaný ako spoločný program všetkých subjektov telovýchovného a športového hnutia, ústredných orgánov štátnej správy, mimovládnych organizácií, športových občianskych združení, orgánov regionálnej štátnej správy i samosprávnych orgánov na obdobie rokov 2001 – 2010 a je zameraný na riešenie nasledovných oblastí:

- školská telesná výchova,
- šport pre všetkých,
- výkonnostný šport, vrcholový šport, štátna športová reprezentácia,
- športovo – talentovaná mládež,
- ekonomika, financovanie a legislatíva,
- materiálno technické zabezpečenie,
- ďalšie prierezové oblasti športu.

Národný program rozvoja športu nepredpokladal závažnejšie štruktúrne zmeny v smerovaní štátnych výdavkov, členených podľa účelu. Tendencia k miernemu poklesu podielu bola prítomná vo výdavkoch na výstavbu, modernizáciu, materiálno-technické zabezpečenie telovýchovných zariadení aj vo výdavkoch na podporu činnosti športových občianskych združení. Vstupom Slovenska do Európskej únie 1. mája 2004 došlo

k legislatívnym zmenám aj v oblasti športu. Cieľom športových odvetví bolo vytvoriť koncept rozvoja jednotlivých športov. Konzekventne bolo vytvorené **Národné športové centrum** (NŠC), ktoré je priamo riadenou organizáciou Ministerstva školstva, vedy, výskumu a športu SR (MŠVVaŠ SR) v tom čase len Ministerstvo školstva pôsobiace vo verejnom záujme v oblasti podpory elitných športovcov Slovenskej republiky a v oblasti vzdelávania športových odborníkov a športovcov. Jeho historickými predchodcami boli Stredisko vrcholového športu MŠ SSR (1. 7. 1974) a Centrum akademického športu (1. 1. 1991). Národné športové centrum bolo zriadené 1. 1. 2004 zlúčením Centra akademického športu a Národného inštitútu športu (1. 1. 2002). Ide o rozpočtovú priamo riadenú organizáciu v zriaďovacej pôsobnosti MŠVVaŠ SR a právnou subjektivitou

V oblasti športovej prípravy je poslaním NŠC zabezpečiť všeobecnú starostlivosť o športovcov s cieľom zvýšiť ich športovú výkonnosť a dosiahnuť hodnotné športové výkony na najvyšších domácich a zahraničných športových podujatiach v jednotlivých športových odvetviach. V oblasti zdravotného zabezpečenia a diagnostiky trénovanosti poskytovať informácie o aktuálnom stave trénovanosti športovca prostredníctvom zdravotných a funkčných vyšetrení, zjednotenie konkrétnych metód hodnotenia trénovanosti športovca, archivácia a spracovanie získaných údajov pre ďalšie plánovanie športovej prípravy a jej vyhodnocovanie. Súčasťou práce oddelenia je výskumná činnosť so zameraním na zvyšovanie výkonnosti športovcov. V oblasti vzdelávania je prioritou zvyšovanie vedomostnej úrovne cieľových skupín, ktorou sú športovci, tréneri, rozhodcovia, športoví funkcionári, lekári a členovia podporných tímov.

V súčasnosti sú na celoštátnej úrovni najvýznamnejšími mimovládnyimi športovými organizáciami národné športové federácie, ktoré zodpovedajú za rozvoj svojho športového odvetvia a za športovú reprezentáciu Slovenska. Okrem športových federácií pôsobia na celoštátnej úrovni organizácie, poskytujúce služby športovým federáciám, alebo iným organizáciám celoštátneho, prípadne miestneho významu (<http://www.sportslovakia.sk>).

Na Slovensku je delenie strešných športových organizácií na neštátnej úrovni nasledovné:

- Slovenské združenie telesnej kultúry
- Konfederácia športových zväzov
- Asociácia športu pre všetkých
- Asociácia telovýchovných jednôt a klubov

- Zväz technických a športových činností
- Slovenská asociácia športu na školách a Asociácia Univerzitného športu
- Slovenské hnutie špeciálnych olympiád – špeciálna neštátna organizácia
- Slovenský olympijský výbor
- Slovenská paralympijský výbor
- Slovenská únia športu

V rámci legislatívy je pozitívne, že nový zákon o telesnej kultúre obsahuje jednotný vzdelávací systém odborníkov v športe a nadväzuje na právny systém EÚ.

S inštitúciami v oblasti telesnej kultúry, ktorá zahrňuje jednak rekreačný, výkonnostný a vrcholový šport, ale aj telesnú výchovu je delenie náročné. Ide o štátne (vládne) mimovládne i súkromné organizácie.

Osobitné postavenie má šport na školách, ktorý sa realizuje formou vyučovacích hodín telesnej výchovy na základných aj stredných školách v rozsahu 2-3 vyučovacích hodín do týždňa. Súčasťou TV na základných školách je aj základný plavecký výcvik. Telesná výchova na vysokých školách nie je povinným predmetom, avšak na väčšine vysokých škôl majú študenti možnosť zvoliť si ju za svoj dobrovoľný predmet a vybrať si z viacerých športových aktivít ponúkaných vysokými školami a ich športovými klubmi.

Ekonomický aspekt financovania v športe je závislý od úrovne športovej aktivity a jej významu pre verejnosť. Financie plynú z viacerých zdrojov a sú prerozdeľované na princípe projektového rozpočtovania s uplatnením kritérií, ktoré vypracováva Sekcia štátnej starostlivosti o šport Ministerstva školstva Slovenskej republiky v spolupráci s mimovládny sektorom. Podporujú sa programy a projekty v nasledovných skupinách - šport pre všetkých, štátna športová reprezentácia a rozvoj športových odvetví, športovo-talentedá mládež, koordinácia projektov a medzinárodná spolupráca v oblasti športu, významné športové podujatia v SR a pohárové súťaže. Na úrovni štátnej športovej reprezentácie sa šport významnou mierou podporuje z verejných zdrojov.

Na úrovni rekreačného športovania prevláda priame financovanie športových aktivít športujúcimi občanmi. Tu vidíme rezervy, v mnohých vyspelých ekonomických krajinách spoločnosť vytvára podmienky až následne žiada občanov prebrať osobnú zodpovednosť za svoje správanie a to hlavne v pokročilom veku, kde pohybová aktivita sa považuje za jeden z dominantných komponentov kvality života (Uher, 2007). Pohybová aktivita aj u starších krehkých jedincov je veľmi dôležitá pre udržanie samostatnosti t.j. funkčnej zdatnosti do

vysokého veku. Z výhod, ktoré pohybová aktivita prináša má benefit nie len samotný jedinec, jeho blízke i vzdialené okolie ale aj spoločnosť v ktorej jedinec žije (Uher, 2010).

Záverom je treba povedať, že pohybová aktivita, šport, voľnočasové aktivity by sa mali stať dôležitou súčasťou života každej vyspelej spoločnosti. Máme tu na mysli nielen vrcholový, výkonnostný ale v neposlednom rade aj šport pre všetkých.

V roku 2005 Komisia ustanovila spolu so športovým hnutím a členskými štátmi konzultačný rámec nazvaný „**EÚ a šport: splniť očakávania**“. V tomto rámci príslušné vládne a nevládne subjekty požiadali Komisiu o posilnenie propagácie európskeho športu a jeho osobitných charakteristík pri tvorbe politik EÚ a o dosiahnutie väčšej právnej zrozumiteľnosti. Oficiálne je v súčasnosti organizácia športu v Slovenskej republike charakterizovaná ako partnerstvo medzi vládnymi a mimovládnymi organizáciami na rôznych úrovniach. Od začiatku spoločenskej a ekonomickej transformácie po roku 1989 prešla výraznými zmenami. Športové hnutie na Slovensku sa muselo adaptovať na nové podmienky – trhové prostredie, otvorenú profesionalizáciu, transformáciu subjektov na občianske združenia.

Ministerstvo školstva, vedy, výskumu a športu SR je ústredným orgánom štátnej správy pre štátnu starostlivosť o šport. Vecne príslušným útvarom je v tejto oblasti je Sekcia štátnej starostlivosti o šport. Úlohou ministerstva v tejto oblasti je najmä legislatívna činnosť, financovanie a koordinácia subjektov pôsobiach v športe. Zodpovedá tiež za poskytovanie dotácií športovým subjektom zo štátneho rozpočtu pre školský šport a šport pre všetkých, športovo – talentovanú mládež, štátnu športovú reprezentáciu a materiálne – technické zabezpečenie. Okrem toho ministerstvo vydáva akreditácie vzdelávacím zariadeniam v oblasti športu a zabezpečuje aktivity a plnenie záväzkov súvisiacich s členstvom SR v EÚ a medzinárodných organizáciách v oblasti športu. V pôsobnosti sekcie štátnej starostlivosti o šport sú nasledovné právnické osoby:

- Národné športové centrum, ktoré zabezpečuje všestrannú starostlivosť o vybraných športových reprezentantov Slovenskej republiky a vybraných športovo-talentovaných športovcov, informačný systém o športe a vykonávanie vzdelávacích aktivít v športe
- Antidopingová agentúra Slovenskej republiky sa zameriava na plnenie úloh v oblasti boja proti dopingu v športe v Slovenskej republike.

Starostlivosť o vrcholový šport je okrem Ministerstva školstva Slovenskej republiky tiež v pôsobnosti Ministerstva vnútra Slovenskej republiky a Ministerstva obrany Slovenskej

republiky. Pre tento účel tieto rezorty zriadili strediská prípravy športovej reprezentácie. Iné ministerstvá sa tiež parciálne podieľajú na podpore športu, napr. Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny Slovenskej republiky v oblasti športu zdravotne postihnutých, Ministerstvo zdravotníctva Slovenskej republiky v oblasti lekárskej starostlivosti o športovcov, atď. Špeciálnu skupinu v celej hierarchii Slovenského športu sú organizácie, ktoré majú nadšportový charakter, ako napríklad Antidopingový výbor, Slovenská vedecká spoločnosť pre telesnú výchovu a šport, Slovenská asociácia športovej a olympijskej filatelie, Slovenská spoločnosť telovýchovného lekárstva, Klub športových redaktorov Slovenského syndikátu novinárov a Asociácia športových psychológov

Európska komisia prijala svoju prvú ucelenú iniciatívu v oblasti športu - **Bielu knihu o športe**. Účelom bielej knihy je poskytnúť strategické usmernenie o úlohe športu v EÚ. V bielej knihe sa vyzdvihuje spoločenský a hospodársky význam športu. Navrhujú sa konkrétne opatrenia v rámci podrobného akčného plánu „Pierre de Coubertin“, ktorý sa zameriava predovšetkým na spoločenské a hospodárske aspekty športu ako verejné zdravie, vzdelávanie, sociálne začlenenie, dobrovoľnícka činnosť, vonkajšie vzťahy a financovanie športu. Do platnosti prišla u nás v roku 2007 a na základe týchto priorít, bolo potrebné kreovať koncepciu modernej gymnastiky na nasledujúce obdobia. Keďže moderná gymnastika patrí k olympijským športom, koncepcia bola vypracovaná vždy pre jeden olympijský cyklus, no v nadväznosti na ciele štátnej politiky v oblasti športu do roku 2020 a z nich vyplývajúcej koncepcie pod názvom „**Slovenský šport 2020**“. Koncepcia modernej gymnastiky stanovuje hlavné smery rozvoja zväzu, činnosť reprezentačných družstiev, ciele a návrh na popularizáciu a rozšírenie modernej gymnastiky v masovom meradle najmä formou estetickéj gymnastiky na nasledujúce obdobie. V súčasnom smerovaní modernej gymnastiky sú hlavnými cieľmi:

- Zvýšiť prestíž a popularitu modernej gymnastiky na Slovensku
- Vytvoriť atraktívny systém súťaží pre výkonnostné zložky modernej gymnastiky
- Vytvoriť systém prípravy a pohybových aktivít cez estetickú skupinovú gymnastiku, s akcentom na rozšírenie členskej základne
- Zaisťiť prípravu športovo-talentovanej mládeže v CTM a ZCPM s cieľom úspešnej reprezentácie SR v individuálnom programe a spoločných skladbách
- Efektívne využívať dotácie pre útvary talentovanej mládeže a štátnu športovú reprezentáciu
- Aktívne spolupracovať so štátnymi orgánmi na tvorbe legislatívy v oblasti športu.

Moderný šport na území Slovenska, ktoré bolo súčasťou Rakúsko - Uhorska, sa začal etablovať v druhej polovici 19. storočia. Začiatky, vzhľadom na zlú hospodársku a sociálnu situáciu Slovákov, boli ťažké. Postupne sa však šport etabloval a v súčasnosti má svoje pevné postavenie.

Dňa 9.12.1992 niekoľko dní pred vznikom samostatnej Slovenskej republiky, vznikol v Bratislave Slovenský olympijský výbor. Predsedom sa stal člen Medzinárodného olympijského výboru Vladimír Černušák. MOV na svojom 101. zasadnutí v Monaku 24.9.1993 prijal Slovenský olympijský výbor sa svojho riadneho člena. Športovci Slovenskej republiky po prvý raz v histórii vystúpili pod vlastnou zástavou na ZOH 1994 v Lillehammeri.

Veľkej popularite sa na Slovensku teší ľadový hokej. V roku 1993 vyhralo Slovensko kvalifikačný turnaj na ZOH 1994 a v nasledujúcich dvoch sezónach zaslúžene zvíťazilo - postupne na C kategórie MS, ktoré sa konali v Poprade a Spišskej Novej Vsi a potom aj na B kategórie MS v Bratislave. V roku 2000 na MS v Petrohrade získalo strieborné medaily a v roku 2002 na MS v Göteborgu zlaté medaily, ktoré oslavovala celá republika. O historický úspech sa postarali: J. Bača, E. Bartečko, P. Bondra, L. Čierny, M. Handzuš, R. Hecl, M. Hlinka, J. Lašák, R. Lintner, D. Milo, L. Nagy, V. Országh, Ž. Pálffy, R. Pavlikovský, R. Petrovický, P. Pucher, M. Šimonovič, P. Smrek, R. Somík, R. Staňa, M. Štrbák, J. Stümpel, R. Tomík, M. Uram, E. Višňovský, tréneri: J. Filc, E. Bokroš, V. Šťastný.

V roku 2000 sa uskutočnila anketa o najúspešnejšieho slovenského športovca storočia. Prvenstvo získal olympijský víťaz, trojnásobný majster sveta a päťnásobný majster Európy v krasokorčuľovaní Ondrej Nepela, pred olympijským víťazom a trojnásobným majstrom sveta v cyklistickom šprinte Antonom Tkáčom a hokejovým brankárom Vladimírom Dzurillom, ktorý na ZOH získal striebornú a dve bronzové medaily.

V uplynulom období sa na Slovensku organizovali viaceré významné medzinárodné podujatia - v roku 1993 Európska konferencia o športe a v roku 2000 Konferencia ministrov športu členských krajín Rady Európy. Medzi ďalšie podujatia je možné spomenúť v roku 1999 Svetovú zimnú univerziádu a Európske olympijské dni mládeže.

Najúspešnejším športom v relatívne krátkej histórii samostatnej Slovenskej republiky je jednoznačne kanoistika, osobitne kanoistika na divokej vode, kde slovenskí reprezentanti dlhodobo predstavujú svetovú špičku. Výnimoční sú najmä 3-násobní olympijskí víťazi bratia Peter a Pavol Hochschornerovci, ktorí zvíťazili na OH v Sydney, Aténach a Pekingu. Ďalším skvelým vodným slalomárom je Michal Martikán. ktorý má so svojej zbierke 2 zlaté a 2

strieborné olympijské medaily a 1 bronzovú a množstvo ocenení z ďalších vrcholných podujatí. Zlatý skvelý kanoistický trojlístok dopĺňa Elena Kaliská, ktorá v Pekingu obhájila zlatú medailu v K-1. Stabilne kvalitné výkony podáva slovenská K-4 Richard a Michal Riszdorferovci.

Slovensko má aj ďalších výnimočných športovcov Moravcová, 6-krát najúspešnejšia športovkyňa Slovenska. Na OH štartovala päť razy, čím v počte štartov vyrovnala slovenský rekord sánkarky Márie Jasenčákovej. V olympijskom bazéne vybojovala 2 strieborné, je držiteľka 3 svetových a 7 európskych rekordov. Na svojom konte má neuveriteľných 203 slovenských rekordov.

Medzi silné slovenské športy patrí dlhodobo aj streľba, v ktorej napriek nevydarenému štartu v Pekingu najvýraznejšou osobnosťou je stále Jozef Gönci, dvojnásobný bronzový medailista a absolútne najlepší strelec sveta v r. 1998 a 1999.

Medzi ďalšie slovenské športy, ktoré sa úspešne prezentovali na OH a ZOH sa radia zápasenie, džudo, snowbording, biatlon, z kolektívnych športov najmä ľadový hokej a ženský basketbal.

Z neolympijských športov patria dlhodobo medzi najlepších kulturisti, karatisti, hokejbalisti a svojimi výkonmi aj horolezci.

Aj napriek vyššie uvedeným skutočnostiam sa slovenský športovci dokážu presadiť v silnej medzinárodnej konkurencii. A to najmä v športových odvetviach ako: ľadový hokej, futbal, atletika, hádzaná, volejbal, vodné športy, krasokorčuľovanie, športová gymnastika, biatlon, bežecké a zjazdové lyžovanie, snowbording, strelecké disciplíny.

8. Vybrané pojmy z olympizmu

Cieľom olympijskej výchovy je celkový rozvoj osobnosti, zvýšenie jeho telesnej a duchovnej kultúry, úrovne vzdelania, spoločenskej aktivity ale i telesnej zdatnosti a výkonnosti. Jednou z hlavných úloh pri formovaní človeka s pozície olympijskej filozofie je harmónia tela a ducha spojená v gréckom duchu **kalokagathie** (súladu telesnej krásy a telesnej ušľachtlosti) a anglického čestnosti **fair play**.

OLYMPIZMUS

Olympizmus je životné filozofia, vyvážené spájajúca telesnú zdatnosť, vôľu a ducha do jedného celku. Usiluje sa o vytvorenie spôsobu života založeného na radosť z vynaloženého úsilia, na výchovnej hodnote dobrého príkladu a na rešpektovaní základných etických princípov. Zmyslom olympizmu je zapojiť šport do procesu harmonického rozvoja človeka s cieľom vytvoriť mierovú spoločnosť, ktorá zachováva ľudskú dôstojnosť.

Myšlienku olympizmu vyzdvihol aj zakladateľ novodobých OH **Pierre de Coubertin** (1863 – 1937), ktorý zdôrazňoval **filozofické** a **pedagogické** hodnoty športu, v čistom športe videl ideálny prostriedok a prevýchovu mládeže a napokon i celej spoločnosti. Výchova prostredníctvom olympijských princípov by mala hlavne cez školu a rekreačný šport preniknúť do života mládeže a dospelých. Moderný olympizmus vyústil do olympijského hnutia.

OLYMPIJSKE HNUTIE

Olympijské hnutie združuje organizácie, športovcov a ďalšie osoby, ktoré súhlasia s Olympijskou chartou a riadia sa podľa nej. Na čele olympijského hnutia stojí **Medzinárodný olympijský výbor (MOV)** – International sports Federations (ISF). MOV je najvyšší orgán olympijského hnutia a príslušnými kompetentnými inštitúciami. K príslušníkom olympijského hnutia patria **medzinárodné športové federácie (MŠF)** – International sports Federations (ISF), **národné olympijské výbory (NOV)** – National Olympic Committee (NOC), **organizačné výbory OH, národné športové zväzky, kluby**, ako aj osoby, ktoré k nim patria, najmä športovci, ktorých záujmy sú základným cieľom ich činnosti, rozhodcovia, tréneri a ďalší technickí pracovníci v športe. Cieľom olympijského hnutia je prispievať k budovaniu mierového a lepšieho sveta výchovou mládeže prostredníctvom športu, vykonávaného bez akejkoľvek diskriminácie a v olympijskom duchu, t.j. spojením vzájomného porozumenia, ducha priateľstva a solidarity s princípmi fair play.

OLYMPIJSKA SYMBOLIKA

Autorom väčšiny symbolov je P. de Coubertin.

- **Päť olympijských kruhov** modrej, čiernej a červenej farby v hornom rade, žltej a zelenej farby v dolnom rade (sprava doľava). Päť kruhov symbolizuje spoluprácu a solidaritu ľudí piatich kontinentov – Európy (modrý kruh), Afriky (čierny), Ameriky (červený), Ázie (žltý), Oceánie (zelený).
- **Olympijské heslo Citius – Altius – Fortius** (rýchlejšie, vyššie, silnejšie) vyjadruje posolstvo o fyzickom (ale aj duševnom) sebazdokonaľovaní v súlade s duchom olympizmu.
- **Olympijský emblém.**
- **Olympijská hymna**, ktorú skomponoval grécky skladateľ Spyros Samaras, jej text napísal Kostis Palamas.
- **Olympijský oheň**, ten prvý krát vzplanul na OH 1928, od roku 1936 sa štafetou prenáša do dejiska hier z Olympie, kde sa konali antické olympijské hry.
- **Olympijská vlajka** – má biely podklad a v strede päťfarebný olympijsky symbol

OLYMPIJSKA CHARTA

Olympijská charta obsahuje základné princípy, pravidlá a vykonávacie ustanovenia schválené Medzinárodným olympijským výborom. Základné zásady Olympijskej charty vypracované Pierrom do Coubertinom schválil už prvý olympijský kongres roku 1894. Chartu však vypracovali na VI. olympijskom kongrese roku 1921 v Lausanne. Okrem stanovenia základných princíпов obsahuje súčasné znenie päť kapitol:

- I. Olympijské hnutie
- II. Medzinárodný olympijský výbor
- III. Medzinárodné športové federácie
- IV. Národné olympijské výbory
- V. Olympijské hry

OLYMPIJSKÁ SOLIDARITA

Olympijská solidarita bola vytvorená na podporu a rozvoj olympijského hnutia roku 1961 a pôvodne mala poradný charakter. V roku 1974 vznikla stála Komisia olympijskej solidarity MOV. Na jej čele je predseda MOV, má samostatnú administratívu a sídlo v Lausanne. Komisia spravuje rozsiahly fond.

Cieľom programov olympijskej solidarity je prispievať na:

1. Podporu základných princípov olympijského hnutia,
2. Rozvoj technických znalostí športovcov a trénerov,
3. Zlepšovanie techniky úrovne športovcov a trénerov pomocou štipendií,
4. Výchovu športových funkcionárov,
5. Spolupráca s rôznymi komisiami MOV, ako aj s organizáciami a združeniami usilujúcimi o tieto ciele najmä olympijskou výchovou a propagáciou športu,
6. Vytváranie jednoduchých funkčných a ekonomických športových infraštruktúr v spolupráci s národnými a medzinárodnými orgánmi,
7. Podporu usporadúvania športových súťaží na národnej, regionálnej a kontinentálnej úrovni, riadených NOV alebo pod patronátom NOV,
8. Podporu bilaterálnych alebo multilaterálnych programov medzi NOV,
9. Presvedčovanie vlád a medzinárodných organizácií, aby zaradili šport do oficiálnej podpory rozvoja.

MEDZINÁRODNÝ OLYMPIJSKÝ VÝBOR (MOV)

Medzinárodný olympijský výbor (MOV) je podľa Olympijskej charty najvyšším orgánom olympijského hnutia. Vznikol v roku 1894 preto, aby obnovil starovekú tradíciu olympijských hier a spoluorganizoval ich. **Má najvyššiu a výlučnú právomoc vo všetkých otázkach, ktoré sa týkajú olympijských a zimných olympijských hier ako celku** – pri výbere hostiteľského mesta počnúc stanovením kritérií kandidátskeho procesu na OH a ZOH, cez vyhodnocovanie pripravenosti uchádzačov o usporiadanie či OH či ZOH, výberom dejiska ich konania, podpisom kontraktu s hostiteľským mestom, monitorovaním a ovplyvňovaním ich prípravy; ďalej pri stanovení športového programu OH a ZOH i jednotlivých disciplín, pri rokovaníach o predaji televíznych práv, pri stanovení kritérií pre antidopingové kontroly a vo všetkých ďalších otázkach, ktoré súvisia s OH a ZOH; okrem toho jedine MOV (prostredníctvom zasadnutia MOV, ktoré je jeho najvyšším orgánom) môže meniť Olympijskú chartu, ktorá je základným a najvyšším dokumentom celého olympijského hnutia. (Souček, 2011). Úlohou MOV je rozvíjať **olympizmus**, ktorý je definovaný ako životná filozofia, vyvážené spájajúca telesnú zdatnosť, vôľu a ducha v jeden celok. Medzinárodný olympijský výbor je medzinárodnou nevládnou a neziskovou organizáciou neobmedzeného trvania s postavením právnickej osoby a sídli vo švajčiarskom Lausanne. MOV riadi olympijské hnutie, ktorého súčasťou sú organizácie, športovci a ďalšie osoby, ktoré súhlasia s Olympijskou chartou a riadia sa ňou. **Medzinárodný olympijský výbor bol**

od svojho začiatku budovaný ako samovýberový orgán (self-recruiting body), čo platí dodnes. Člen Medzinárodného olympijského výboru zastupuje MOV vo svojej krajine, nie svoju krajinu v MOV. Táto skutočnosť bola veľakrát verejne kritizovaná a MOV bol desaťročia označovaný ako nedemokratický a aristokratický orgán. **MOV** si však postupne vybudoval veľmi silné medzinárodné postavenie i autoritu, a **predovšetkým v posledných 30 rokoch sa stal najvplyvnejšou športovou inštitúciou na svete** (Grexa, 2006).

Prvým predsedom MOV sa na návrh Coubertina vzhľadom na prípravu olympijských hier v Aténach stal Grék **Demetrios Vikélas**. Samotný **Pierre de Coubertin**, ktorý bol autorom základných dokumentov a princípov MOV – Olympijskej charty, olympijského ceremoniálu, i olympijských symbolov, pôsobil prvé dva roky ako generálny sekretár MOV. Predsedom MOV sa stal v roku 1896 a vo funkcii zotrval až do roku 1925, keď sa na 24. zasadnutí MOV v Prahe vzdal tohto postu. Po ňom boli predsedami MOV postupne Belgičan **Henri de Baillet-Latour** (1925 – 1942), Švéd **Johan Sigfrid Edström** (1946 – 1952), **Avery Brundage** z USA (1952 – 1972), Ír **Michael Morris Killanin** (1972 – 1980), Španiel **Juan Antonio Samaranch** (1980 – 2001) a v súčasnosti Belgičan **Jacques Rogge**, zvolený najprv v roku 2001 na osem rokov a potom v roku 2009 na ďalšie štyri.

V roku 2000 vznikla Etická komisia MOV, poverená rozvíjaním a modernizovaním sústavy etických princípov, vrátane etického kódexu založeného na hodnotách a princípoch Olympijskej charty. Oficiálnym jazykom MOV je angličtina a francúzština. Pri zasadnutí MOV sa zabezpečuje tlmočenie do nemčiny, španielčiny, ruštiny, a arabčiny. Základným pilierom olympijského hnutia sú Národné olympijské výbory (NOV).

MEDZINÁRODNÁ OLYMPIJSKÁ AKADÉMIA (MOA)

Medzinárodná olympijská akadémia (MOA) sa venuje vedeckej, študijnej, výchovnej, kultúrnej, informačnej a propagačnej činnosti v olympijskom hnutí, šíreniu olympijskej filozofie a olympijských ideálov. Jej **predchodcom** bol **Medzinárodný olympijský inštitút**, založený Carlom Diemom (Nemecko) roku 1938 so sídlom v Berlíne. Inštitút koordinoval vedecký výskum v olympijskom hnutí a vydával časopis Olympische Rundschau. Koncom druhej svetovej vojny zanikol. Na návrh gréckeho člena MOV Jeana Ketseasa bola v roku 1961 pri príležitosti 58. zasadania MOV založená MOA. Z iniciatívy MOV a MOA začali vznikať **národné olympijské akadémie**. Prvá NOV vznikla roku 1996 v Nemecku, roku 1987 bola založená v bývalom Česko-Slovensku, po roku 1989 existovala Slovenská a Česká rada ČSOA, od roku 1993 existuje samostatná **Slovenská olympijská akadémia (SOA)**.

NÁRODNÝ OLYMPIJSKÝ VÝBOR

Národný olympijský výbor je jednou zo základných súčastí olympijského hnutia. Jeho poslaním je rozvíjať a chrániť olympijské hnutie vo svojej krajine v súlade s Olympijskou chartou. Šíri základne princípy olympizmu a na národnej úrovni, podporuje rozvoj vrcholového športu aj športu pre všetkých, pomáha v príprave športových kádrov, vystupuje proti všetkým formám diskriminácie a násilia v športe a v boji proti dopingu. Má výhradnú právomoc zastupovať svoj štát na olympijských hrách a na regionálnych, kontinentálnych alebo svetových športových súťažiach, ktoré sa konajú pod patronátom MOV. NOV organizačne zabezpečuje účasť národných výprav na OH, ZOH, schvaľuje nominačné kritériá a aj zloženie výprav, pričom spolupracuje s MOV, medzinárodnými športovými federáciami a s príslušnými organizačnými výbormi OH, ZOH. V súčasnosti pôsobí 203 národných olympijských výborov – 48 v Európe, 44 v Ázii, 42 v Amerike, 16 v Oceánii a 53 v Afrike.

OLYMPIJSKÉ HRY

OH - pozostávajú z hier olympiády (nepresne im hovoríme olympijské hry) a zo zimných olympijských hier. Olympiáda je obdobie štyroch po sebe idúcich rokov, ktoré sa začína hrami olympiády a končí otvorením budúcej olympiády. Hry olympiády sa konali roku 1934 v Chamonix. Až do roku 1992 sa ZOH konali v tom istom roku ako hry olympiády, teraz sa ZOH organizujú v druhom roku olympiády. Čas trvania hier nesmie prekročiť 16 dní. Program hier stanovuje MOV zo športov uznaných za olympijské. Robí sa tak sedem rokov pred danými hrami, kedy z kandidátskych miest MOV určí víťaza na usporiadanie hier.

Na OH prví traja pretekári v každej disciplíne dostávajú medailu a diplom, pretekári na 4. – 8. mieste iba diplom. Pamätnú medailu a diplom dostávajú všetci účastníci olympijských hier, členovia MOV, prítomní predsedovia a tajomníci NOV a MŠF.

FAIR PLAY

Tento pojem pochádza z anglického športu. Ide o čestný spôsob súťaženia, Je základným etickým stavebným kameňom a atribútom športovej činnosti a súťaženia. Podstatou je fairness – pôvodný etický pohľad na význam a zmysel športu v živote človeka a spoločnosti, na poznanie a dodržanie pravidiel, v rámci ktorých sa realizuje športová činnosť, na zmysel a hodnotenie víťazstva a prehry v športovom súperení, na priateľský vzťah k súperom a pod. Fair play znamená tiež úctu k súperom, vlastným spoluhráčom a rozhodcom. Fair play sa vyznačuje skromnosťou pri víťazstve, dôstojnosťou pri porážke a výslednou veľkorysnosťou, ktorá vytvára dobré a trvalé ľudské vzťahy (Glesk – Merica, 1997).

LITERATÚRA

- BELEJ, M.: 1994. *Motorické učenie*. Prešov, PdF. V Prešove, UPJŠ v Košiciach. ISBN: 80-967031-7-X.
- BLECKING, D. – WAIC, M.: 2009. *Odras stredoevropských minoritných kultur ve sportu*. Univerzita Karlova v Praze, Karolinum, ISBN: 978-80-246-1729-9.
- BORGULA, J. 1998. *Sľuby a realita Slovenská ekonomika 1995 – 1998*. Bratislava: M.E.S.A. 10, 1998. ISBN 80-968113-7-1.
- BRTKOVÁ, M.- BUKOVÁ, A.- UHER, I.: 2001. *Zdravie kvalita života a pohybová aktivita*. In: Zborník prác z 7. Vedeckej konferencie. Zdravá škola. č.7, s.6-10. ISBN 80-8045-261-1.
- DEMETROVIČ, E. a kol., 1988, *Encyklopedie tělesné kultúry /a-o/*, Olympia, Praha, 1988, /460s./
- FEČ, K. – ŠVEDOVÁ, M.: 2013: *Vybrané kapitoly z gymnastických športov*. UPJŠ, Košice.
- FEČ, R., BEJEJ, M, JUNGER, J.:1998. *Dynamism of development in coordination skills of children between the ages of 5 and 14 from Prešov*. In: III. mednarodni simpozij Šport mladih, Bled, Slovenia, Ljubljana.Fakulteta za šport. s. 70-73. ISBN 961-6016-37-7
- FEČ, R – FEČ, K.: 1999. *Identifikácia a rozvoj pohybových schopností v predškolskom veku a ich vplyv na motorickú docilitu*, In: Motorika detí predškolského a mladšieho školského veku: zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie, Prešov, Slovakia. s. 48-52. ISBN 80-88722-95-0.
- FIALOVÁ, E., KESZÖCZE, E., SHILLEROVÁ, M., 1972, *Moderná gymnastika* . FTVŠ, UK Bratislava.
- GREXA, J. a kol. 1996. *Olympijské hnutie na Slovensku – od Atén po Atlantu*. Bratislava, Q111, ISBN 80-85401-56-8.
- GREXA, J. : 2001. *Olympizmus a Olympijské hry*. Bratislava: Metodické centrum, 2001. 40 s. ISBN 80-8052-111-5.
- GREXA, J. : 2011. *Aké boli antické olympijské hry*. Edícia: Olympizmus v praxi. SOV, Bratislava. 47 s. ISBN 978-80-89460-06-8.
- GREXA, J. a kol.: 2006. *Olympijská výchova*. Metodická príručka SOV, Bratislava. 86 s. ISBN 80-969522-0-X.
- GLESK, P. – MERICA, M.: 1997. *Olympizmus*. Slovenská technická univerzita, Bratislava. 1997. ISBN: 80.227-0990-5.
- HÁVRÁNKOVÁ, H.2006, *Ekonomika sportu a možnosti financování v ČR*, Ostrava 2006.
- NOVOTNÝ, J. 2000, *Ekonomika sportu*, ISV Praha, 2000. ISBN 80-85866-68-4

- NOVOTNÁ, V. a kol.: *Gymnastika jako tvůrčí akt.*, UK v Prahe. Karolínium. Praha. 2012. ISBN: 978-80-246-2116-6.136s.
- OLEŠOVSKÁ, D. a kol., 1981, *Moderní gymnastika – učební texty pro trenérky II. třídy*, Olympia, Praha 1981
- PELIKÁN, H. a kol.: 1994. *Terminológia gymnastiky I.* s 5. FTVŠ, Bratislava.
- PERÚTKA, J. a kol., 1980. *Malá encyklopédia telesnej výchovy a športu*, Šport, Bratislava, 1980, /287s./
- PERÚTKA, J. a kol., 1980, *Dejiny telesnej výchovy a športu na Slovensku*, Šport, Bratislava,
- PERÚTKA, J. a kol.: 1980. *Malá encyklopédia telesnej výchovy a športu*, ŠPORT – OBZOR, Bratislava,
- PERÚTKA, J. a kol., 1988. *Dejiny telesnej kultúry*, SPN, Bratislava, 1988. 067-469-88 DTK.
- PULLMANOVÁ ŠVEDOVÁ, M. – UHER, I.: 2010: *Osobitosti manažmentu a financovania športu na Slovensku*. In Sborník příspěvků z konference Finance a management v teorii a praxi. Univerzita J.E. Purkyně v Ústí nad Labem, Fakulta sociálně ekonomická. ISBN 978-80-7414-247-5. s. 187-194.
- SEMAN, F.: 2012: *Milníky svetového športu*. Edícia: Olympizmus v praxi. SOV, Bratislava. 95 s. ISBN 978-80-89460-09-0.
- SOMMER, J.: 2003. *Dějiny sportu, Sporty našich předků*, Fontána. ISBN: 80-7336-116-7.
- SOUČEK, L.: 2010. *Naši olympijskí medailisti a olympionici*. Edícia: Olympizmus v praxi. SOV, Bratislava. 151 s. ISBN 978-80-89460-04-5.
- SÝKORA, F. a kol., 1996, *Telesná výchova a šport- terminologický a výkladový slovník* (2.zväzok), F.R&G spol. s.r.o., Bratislava, 1986, ISBN 80-85508-26-05.
- ŠVEDOVÁ, M.: 2003 *50. výročie založenia modernej gymnastiky v Československu*. Prešov: PU, 2003. 20 s. ISBN: 80-8068-190-2.
- TARDY, V.: *Různá hlediska při studiu tělesného pohybu*. Teoret. praxe těl. výchovy. 14/6, s 327-330. 1966
- TUREK, M.: *Prognózovanie v športe*, Pdf. UPJŠ v Prešove, Prešov, s 102. 1994.
- UHER, I.: *Starnutie a dôležitosť telesnej aktivity*. Koreferát na medzinárodnej vedeckej konferencii UVR UPJŠ Rožňava. In: Zborník prác z Vedeckej konferencie. Trendy pohybovej rekreácie a súčasný životný štýl. 2007, s. 190-195. ISBN 978-80-89168-20-0.

PRÍLOHA

CHRONOLOGICKÝ PREHĽAD OLYMPIJSKÝCH HIER

Príloha 1: Letné olympijské hry

NÁZOV	ROK	MIESTO (A ŠTÁT) KONANIA
I. letné olympijské hry	1896	Atény (Grécko)
II. letné olympijské hry	1900	Paríž (Francúzsko)
III. letné olympijské hry	1904	St. Louis (USA)
letné olympijské hry	1906	Atény (Grécko) – „vsunuté hry“
IV. letné olympijské hry	1908	Londýn (Spojené kráľovstvo)
V. letné olympijské hry	1912	Štokholm (Švédsko)
VI. <i>letné olympijské hry</i>	1916	<i>Berlín (Nemecko) – nekonali sa</i>
VII. letné olympijské hry	1920	Antverpy (Belgicko)
VIII. letné olympijské hry	1924	Paríž (Francúzsko)
IX. letné olympijské hry	1928	Amsterdam (Holandsko)
X. letné olympijské hry	1932	Los Angeles (USA)
XI. letné olympijské hry	1936	Berlín (Nemecko)
XII. <i>letné olympijské hry</i>	1940	<i>Helsinki (Fínsko) – nekonali sa</i>
XIII. <i>letné olympijské hry</i>	1944	<i>Londýn (Spojené kráľovstvo) – nekonali sa</i>
XIV. letné olympijské hry	1948	Londýn (Spojené kráľovstvo)
XV. letné olympijské hry	1952	Helsinki (Fínsko)
XVI. letné olympijské hry	1956	Melbourne (Austrália) / Štokholm (Švédsko) *
XVII. letné olympijské hry	1960	Rím (Taliansko)
XVIII. letné olympijské hry	1964	Tokio (Japonsko)
XIX. letné olympijské hry	1968	Mexiko (Mexiko)
XX. letné olympijské hry	1972	Mníchov (NSR – dnes Nemecko)
XXI. letné olympijské hry	1976	Montreal (Kanada)
XXII. letné olympijské hry	1980	Moskva (ZSSR – dnes Rusko)
XXIII. letné olympijské hry	1984	Los Angeles (USA)
XXIV. letné olympijské hry	1988	Soul (Južná Kórea)
XXV. letné olympijské hry	1992	Barcelona (Španielsko)
XXVI. letné olympijské hry	1996	Atlanta (USA)
XXVII. letné olympijské hry	2000	Sydney (Austrália)
XXVIII. letné olympijské hry	2004	Atény (Grécko)
XXIX. letné olympijské hry	2008	Peking (Čína) / Hongkong (Čína)
XXX. <i>letné olympijské hry</i>	2012	<i>Londýn (Spojené kráľovstvo)</i>
XXXI. <i>letné olympijské hry</i>	2016	<i>Rio de Janeiro (Brazília)</i>

Príloha 2: Zimné olympijské hry

NÁZOV	ROK	MIESTO (A ŠTÁT) KONANIA
I. zimné olympijské hry	1924	Chamonix (Francúzsko)
II. zimné olympijské hry	1928	St. Moritz (Švajčiarsko)
III. zimné olympijské hry	1932	Lake Placid (USA)
IV. zimné olympijské hry	1936	Garmisch-Partenkirchen (Nemecko)
<i>Zimné olympijské hry</i>	1940	<i>Sapporo (Japonsko) – nekonali sa</i>
<i>Zimné olympijské hry</i>	1944	<i>Cortina d' Ampezzo (Taliansko) – nekonali sa</i>
V. zimné olympijské hry	1948	St. Moritz (Švajčiarsko)
VI. zimné olympijské hry	1952	Oslo (Nórsko)
VII. zimné olympijské hry	1956	Cortina d' Ampezzo (Taliansko)
VIII. zimné olympijské hry	1960	Squaw Valley (USA)
IX. zimné olympijské hry	1964	Innsbruck (Rakúsko)
X. zimné olympijské hry	1968	Grenoble (Francúzsko)
XI. zimné olympijské hry	1972	Sapporo (Japonsko)
XII. zimné olympijské hry	1976	Innsbruck (Rakúsko)
XIII. zimné olympijské hry	1980	Lake Placid (USA)
XIV. zimné olympijské hry	1984	Sarajevo (Juhoslávia)
XV. zimné olympijské hry	1988	Calgary (Kanada)
XVI. zimné olympijské hry	1992	Albertville (Francúzsko)
XVII. zimné olympijské hry	1994	Lillehammer (Nórsko)
XVIII. zimné olympijské hry	1998	Nagano (Japonsko)
XIX. zimné olympijské hry	2002	Salt Lake City (USA)
XX. zimné olympijské hry	2006	Turín (Taliansko)
XXI. zimné olympijské hry	2010	Vancouver (Kanada)
XXII. zimné olympijské hry	2014	Soči (Rusko)

KAPITOLY Z DEJÍN TELESNEJ KULTÚRY A ŠPORTU

Milena Švedová, Ivan Uher

Vydavateľ: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika

Odborné poradenstvo: Univerzitná knižnica UPJŠ v Košiciach

Umiestnenie: <http://www.upjs.sk/pracoviska/univerzitna-kniznica/e-publikacia/>

Dostupné od: 17.09.2013

Rok vydania: 2013

Rozsah strán: 80

AH: 4

Vydanie: prvé

ISBN 978-80-8152-025-9